

HELSINGIN KAUPPAKORKEAKOULU
Laskentatoimen laitos

PRO FORMA –RAPORTOINTI SUOMALAISSA PÖRSSIYHTIÖISSÄ

HELSINGIN
KAUPPAKORKEAKOULUN
KIRJASTO

9460

Laskentatoimi
Pro Gradu –tutkielma
Taru Manner
Kevät 2004

Laskentatoimen laitoksen laitosneuvoston kokouksessa 7 / 9 2004 hyväksytty

arvosanalla hyvä 70 pistettä

KTT Jarmo Leppiniemi KTT Vesa Peltanen

PRO FORMA –RAPORTOINTI SUOMALAISSA PÖRSSIYHTIÖISSÄ

Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen teoreettisen osan tarkoituksena oli esitellä pro forma –raportointia koskevaa sääntelyä ja ohjeistusta, tarkastella pro forma –informaation tarkoitusta sekä pohtia pro forma –informaation merkitystä sijoittajille. Empiirisessä osassa tutkittiin suomalaisten pörssiyhtiöiden pro forma –raportointia vuosina 2000-2002. Tutkimuksen erityisenä tarkoituksena oli selvittää, onko vuonna 2001 julkaistu KHT-yhdistyksen pro forma –raportointia koskeva ohjeistus vaikuttanut pörssiyhtiöiden pro forma –raportointiin.

Lähdeaineisto

Tutkimuksessa käytettiin tilinpäätösraportointia sekä pro forma –raportointia koskevaa koti- ja ulkomaista lähdekirjallisuutta. Tutkimusaineistona oli 89 pörssiyhtiön vuosina 2000-2002 julkaisemat vuosikertomukset ja tilinpäätöstiedotteet. Lisäksi tutkielmassa käytiin läpi pro forma –raportointiin liittyvää kotimaista ja kansainvälistä ohjeistusta ja sääntelyä.

Aineiston käsittely

Yhtiöiden julkaisemista vuosikertomuksista ja tilinpäätöstiedotteista kartoitettiin pro forma –informaatiota. Aineistosta tehtiin deskriptiivistä analyysia, jonka tavoitteena oli havainnollistaa pro forma –raportoinnin yleisyyttä, sen perusteluita, yritysten soveltamia pro forma –käsitteitä sekä pro forma –informaation eroavaisuuksia viralliseen informaatioon verrattuna. KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen vaikutuksia analysoitiin kvalitatiivisin menetelmin.

Tulokset

Pro forma –raportointi oli tutkittujen yritysten keskuudessa melko harvinaista ja sen perusteena oli useimmiten erilaiset yritysjärjestelyt ja rakenteelliset muutokset. Yleisimmin pro forma –raportit erosivat virallisesta tilinpäätöksestä siten, että siihen on sisällytetty eriä, jotka eivät ole tapahtuneet esitettynä ajankohtana. Pro forma –raportit eivät olleet kovin laajoja ja ne supistuivat jaksolla. Pro forma –informaatio oli melko laadukasta ja sen laatu parantui KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen julkaisemisen jälkeen, vaikka laadullisia puutteita yhä esiintyi.

Avainsanat

Pro forma -raportointi, tilinpäätösraportointi

1. JOHDANTO	1
1.1 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA RAJAUKSET	1
1.2 PRO FORMA -KÄSITTEESTÄ	3
2. PRO FORMA –RAPORTOINTIA KOSKEVA SÄÄNTELY JA OHJEISTUS	7
2.1 PRO FORMA –RAPORTOINTI IAS/IFRS-STANDARDIEN MUKAAN	7
2.2 SUOMALAINEN PRO FORMA –OHJEISTUS	9
2.2.1 KHT-yhdistyksen ohjeistus	10
2.2.2 Viranomaisohjeistus	12
2.3 SÄÄNTELY YHDYSVALLOISSA	14
3. PRO FORMA –INFORMAATION TARKOITUS.....	17
3.1 OIKEAN JA RIITTÄVÄN KUVAN TÄYDENTÄJÄ	17
3.1.1 Oikeasta ja riittävästä kuvasta	18
3.1.2 Perinteisen laskentatoimen kritiikin vaikutus pro forma -raportointiin	21
3.2 HARKINNANVARAISEN RAPORTOINNIN VÄLINE	23
3.3 PRO FORMA –RAPORTOINNIN TARKOITUKSESTA JA SEN SÄÄNTELYSTÄ	26
4. PRO FORMA –RAPORTOINNIN MERKITYS SJOITTAJILLE	29
4.1 TILINPÄÄTÖSINFORMAATION YLEISESTÄ MERKITYKSESTÄ.....	29
4.2 PRO FORMA –INFORMAATIOSTA LISÄARVOA.....	32
4.3 KRITIIKKIÄ PRO FORMA –INFORMAATIOTA KOHTAAN	34
5. PRO FORMA –RAPORTOINTI SUOMALAISISSA PÖRSSIYHTIÖISSÄ VUOSINA 2000-2002	37
5.1 PRO FORMA –ILMIÖN YLEISYYS JA PERUSTEET RAPORTOINNILLE	39
5.2 PRO FORMA –INFORMAATION EROAVAISUUDET VIRALLISEEN INFORMAATIOON VERRATTUNA	45
5.2.1 Yritysten soveltamat pro forma -käsitteet.....	45
5.2.2 Pro forma –informaatioon tehdyt muutokset ja oikaisut.....	50
5.2.3 Julkaistun pro forma –informaation laajuus.....	52
5.3 PRO FORMA –RAPORTOINNIN MUUTOS KHT-YHDISTYKSEN OHJEEN JULKAISEMISEN JÄLKEEN	57
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	62
LÄHTEET	69

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja rajaukset

Sijoittajaviestinnän ja yritysten taloudellisen raportoinnin määrälle ja oikeellisuudelle asetetaan yhä enemmän vaatimuksia sijoittajien taholta ja yrityksiltä edellytetään aiempaa enemmän läpinäkyvyyttä. Tähän kehitykseen ovat ennen kaikkea johtaneet suomalaisten pääomamarkkinoiden kansainvälistyminen, sijoittajien ammatti- maistuminen sekä osakeomistuksen hajautuminen. Lisäksi viime vuosien yritysskandaalit ja vuosituhannen vaihteen teknologiakuplan puhkeaminen ovat osaltaan vaikuttaneet vaatimuksiin läpinäkyvyyden ja avoimuuden lisäämiseksi. Sijoituskohteiden arviointi perustuu pitkälti tulevaisuuden odotuksiin, jolloin yrityksen tulee pystyä viestimään niistä riittävän hyvin sekä taloudellisessa raportoinnissa että muussa sijoittajaviestinnässä, jotta yrityksen markkina-arvo muodostuisi mahdollisimman oikeaksi. Yritykset ovat pyrkineet vastaamaan näihin odotuksiin viime vuosina entistä paremmin.

Pörssiyritykset julkaisevat tilinpäätöksissään ja osavuositarkastuksissaan virallisen tilinpäätöksen ohessa myös epävirallista taloudellista informaatiota, kuten pro forma –lukuja tai ns. vertailukelpoisia lukuja¹. Pro forma –tilinpäätöksellä saatetaan jopa korvata virallinen tilinpäätös. Pro forma –informaatiolla yritysjohto voi pyrkiä antamaan oikeamman tai havainnollistavamman kuvan yrityksen taloudesta sijoittajille. Tyypillisesti pro forma –informaatiota julkaistaan kuitenkin yritysjärjestelyjen yhteydessä vertailukelpoisuuden parantamiseksi. Pro forma –raportointia eivät Suomessa säätele lait tai asetukset, vaan yritys voi laskea pro forma –tuloksen ja tunnusluvut haluamallaan tavalla. (Karjalainen & Parkkonen 2003, 130-133)

¹ Suomalaisista yrityksistä esimerkiksi Nokia edusti tätä yritysjoukkoa: se oikaisi virallista tilinpäätöstä konserniliikearvon poistoilla ja kertaluonteisilla erillä (Nokia Oyj, pörssitiedote 22.1.2004). Nokia kuitenkin ilmoitti vuoden 2003 tilinpäätöksen julkaisemisen yhteydessä, että se jatkossa luopuu pro forma –tilinpäätöstietojen julkaisemisesta ja julkaisee vain viralliset luvut. Pääjohtaja Jorma Ollila perusteli tätä selkeydellä. (Alkio 2004, B1)

KHT-yhdistys on vuonna 2001 ensimmäisenä Suomessa laatinut ohjeen koskien pro forma –raportointia, mikä on selkiyttänyt tilannetta ja luonut yleisesti hyväksytyn mallin pro forma –muotoiselle informaatiolle. Pro forma –raportoinnin tarkoituksena on antaa sijoittajalle syvällisempi kuva yrityksen toiminnasta ja tuloksen muodostumisesta. Kuitenkin pro forma –informaation on väitetty hämmentävän sijoittajia ja yritysten tarkoituksellisesti yrittävän johtaa sijoittajia harhaan kaunistelluilla tuloksilla. (mm. Kuittinen 2002, 7 ja Seppänen 2002, 2)

Pro forma –keskustelussa sekaannusta aiheuttaa yksiselitteisen pro forma –käsitteen puute: mitä pro forma –tilinpäätöksellä tai –tunnusluvuilla tarkoitetaan? Suomeksi pro forma tarkoittaa ”muodon vuoksi” ja tässä yhteydessä se viittaa sisältöpainotteisuuteen: asia ennen muotoa. Tulosraportoinnissa käsitteellä tarkoitetaan useimmiten joko yritysjärjestelyiden seurauksena annettavaa informaatiota vertailukelpoisuuden parantamiseksi tai vaihtoehtoisesti informaatiota, joka annetaan yrityksen ”todellisen” tai ”operatiivisen” tuloksen muodostumisesta. Näitä molempia määritelmiä käsitellään tarkemmin luvussa 1.2.

Tämän tutkielman tarkoituksena on tutkia suomalaisten pörssiyhtiöiden tilinpäätöksissään julkaisemaa pro forma –informaatiota vuosina 2000-2002. Erityisenä tavoitteena on tutkia, onko tutkittavien yritysten pro forma –raportointi muuttunut KHT –yhdistyksen kesäkuussa 2001 julkaiseman ohjeen myötä. Samalla kartoitetaan, kuinka yleistä pro forma –raportointi on, missä tilanteissa sitä annetaan, miten se poikkeaa virallisesta tilinpäätösinformaatiosta ja millaista informaatiota sillä pyritään antamaan. Tutkimus kattaa Helsingin pörssin päälistalla noteerattujen yhtiöiden tilinpäätökset vuosilta 2000-2002, lukuun ottamatta pankki-, vakuutus- ja sijoitustoimialojen yrityksiä. Tutkimuksessa on mukana ne 89 yhtiötä, joilla oli yksi tai useampi osakesarja noteerattuna Helsingin pörssin päälistalla 1.9.2003. (*Liite 1*)

Seuraavassa luvussa käydään läpi tarkemmin erilaisia pro forma –käsitteitä sekä määritellään tutkielmassa käytettävä pro forma –käsite. Tämän jälkeen luvussa 2

käydään läpi pro forma –raportointiin liittyvää lainsäädäntöä ja ohjeistusta, jonka jälkeen luvussa 3 rakennetaan teoreettista taustaa ja etsitään vastausta kysymykseen: miksi pro forma –informaatiota julkaistaan virallisen tilinpäätösinformaation lisäksi. Luku 4 kartoittaa aiempaa tutkimusta aiheesta sekä argumentteja pro forma –raportoinnin puolesta ja vastaan. Luvussa 5 käsitellään empiirinen aineisto sekä tutkimusmenetelmät. Lopuksi luvussa 6 käydään läpi tutkimustulokset, johtopäätökset sekä yhteenveto.

1.2 Pro forma -käsitteestä

Pro forma – tuloksille tai –informaatiolle ei ole olemassa yhtä virallista määritelmää. Seppäsen (2002, 2) mukaan perinteisessä mielessä pro forma –tulos on ”ikään kuin” –muunnelma yrityksen tilinpäätöksestä esimerkiksi kahden yrityksen fuusioituessa. Tällöin yhdistyvien yritysten aikaisempien tilikausien tilinpäätökset esitetään yhdistettyinä ikään kuin yritykset olisivat olleet yhdessä jo aikaisemmin. Yhdysvalloissa pro forma –tuloksista on käytetty useita eri nimityksiä, kuten esimerkiksi ”operating earnings”, ”core earnings”, ”ongoing earnings” ja ”economic earnings”. Nämä kaikki termit viittaavat tulokseen, joka on laskettu oikaisemalla virallista tulosta kertaluonteisilla, satunnaisilla erillä. Tavoitteena voi olla esimerkiksi jatkuvien toimintojen tuloksen, vertailukelpoisen tuloksen tai operatiivisen tuloksen esittäminen. Yritykset näkevät oikaistun tuloksen kuvaavan paremmin ”todellista” tulosta kuin virallisen raportoidun tuloksen. (DiPiazza & Eccles 2002, 67-68)

Suomessa pro forma –käsitteen voitaneen sanoa selkiintyneen vuoden 2001 jälkeen ja pro formalla viitataan useimmiten KHT-yhdistyksen laatiman ohjeistuksen mukaiseen informaatioon, vaikkakin yhdysvaltalaisen näkemyksen mukaista pro forma –informaatiota yhä julkaistaan. Ohjeen mukaan pro forma –informaatiota annetaan, mikäli yrityksen toiminnassa tai rakenteessa on tapahtunut sellaisia muutoksia, joiden takia tilinpäätös ei ole vertailukelpoinen edellisten tilikausien tai muiden yrityksien kanssa. Virallisia tilinpäätöksiä muutetaan tekemällä niihin laskennallisia oikaisuja eli sisällyttämällä niihin sellaisia tapahtumia tai eritä, jotka eivät olleet olemassa ja/tai tapahtuneet

kyseisenä ajankohtana. Tällöin pro forma –informaatio havainnollistaa, miten kyseinen muutos yrityksen toiminnassa olisi voinut vaikuttaa virallisiin tilinpäätöstietoihin, mikäli se olisi toteutettu aikaisemmin. Kuittisen (2002, 8) mukaan pro forma –tilinpäätös voi havainnollistaa myös tulevaisuutta: tyypillinen pro forma –tilanne on suunniteltu yrityshankinta, joka esitetään pro forma –tuloslaskelmassa ja –taseessa ikään kuin se olisi tapahtunut pro forma –kauden alussa.

Yrityksellä voi olla tarve julkaista myös muuta epävirallista tietoa kuin pro forma –informaatiota. Esimerkiksi tiettyjen liiketoimien yhteydessä yritys voi katsoa tarpeelliseksi muokata virallisia tilinpäätöksiä informatiivisuuden ja vertailukelpoisuuden parantamiseksi (KHT-yhdistys 2001,5). Tällöin puhutaan vertailutilinpäätöksistä, joiden määritelmä sisältyy KHT-yhdistyksen laatimiin tilintarkastusalan suosituksiin lukuun 710. Vertailutilinpäätökset eivät ole osa virallista tilinpäätöstä, vaan ne esitetään sen rinnalla vertailun vuoksi (KHT-yhdistys 2002b, 239). Tilanteita, joissa vertailutietojen muokkaaminen voi olla tarpeellista ovat mm. laskentaperiaatteiden tai tilikauden muutos sekä tietyt rakennejärjestelyt yrityksessä, kuten liiketoiminnasta luopuminen tai jakautuminen. Vertailutilinpäätökset laaditaan samoja periaatteita noudattaen kuin virallisetkin. Erona pro forma –informaatioon on, että vertailevilla tiedoilla pyritään havainnollistamaan jo toteutuneen liiketoimen vaikutuksia ilman olettamuksiin perustuvia oikaisuja. (KHT-yhdistys 2001,5)

Kuten edellä mainittu, Yhdysvalloissa pro forma –tuloksilla viitataan useimmiten tulokseen, joka on laskettu oikaisemalla virallista tulosta kertaluonteisilla, satunnaisilla erillä. Seppäsen (2002, 3) mukaan näitä lukuja käytetään yritysten taloudellisen suorituksen analysoimiseksi ja tulevaisuuden kehityksen ennustamiseksi, koska julkaistu, virallinen informaatio ei ole käyttökelpoista tähän tarkoitukseen. Standard & Poor's (2001, 1) on ilmaissut huolensa kirjaviiden oikaisukäytäntöjen vaikeuttavan tulosraporttien tulkintaa ja vertailukelpoisuutta muihin yrityksiin. Tilanteen selkiyttämiseksi se on julkaissut myös omat määritelmänsä yritysten tulosten mittaamiseksi. Standard & Poor's (S&P)

esittelee kolme tuloslaskentavaihtoehtoa, joita se käyttää omissa tilastoissaan (2001, 2-6):

- 1) Raportoitu tulos: U.S. GAAP:n mukainen tulos lukuun ottamatta päätyneitä toimintoja sekä satunnaisia eriä.
- 2) Operatiivinen tulos: raportoitu tulos oikaistuna fuusiokuluilla, konserniliikearvon poistoilla, vahingonkorvauksilla (oikeudenkäynneistä) sekä pysyvien vastaavien luovutusvoitoilla ja –tappioilla.
- 3) Pro forma –tulos: ”as if” –tyyppinen tulos harvinaisten rakennemuutosten (fuusio, yrityskauppa) seurauksena. Operatiivinen tulos oikaistuna rakennemuutoksen vaikutuksilla.

Mielestäni tämä tilinpäätösraportoinnin luokittelu on omiaan kuvaamaan määritelmien kirjoa ja yrityksiä analysoivan tahon näkökulmaa luokitteluun. Erona KHT-yhdistyksen määritelmään S&P:n pro forma –määritelmässä on se, että muutoksen vaikutuksilla oikaistaan operatiivista tulosta, eikä virallisia tilinpäätöstietoja.

Yhdysvalloissakin pro forma –käsite on selkiytynyt vuonna 2003, kun Sarbanes-Oxley lain perusteella annettiin lukuisia uusia määräyksiä koskien yritysten taloudellista raportointia. Esimerkiksi Securities and Exchange Commissionin antama Regulation S-X määrittelee pro forma –taloudellisen informaation seuraavasti:

”Pro forma financial information should provide investors with information about the continuing impact of a particular transaction by showing how it might have affected historical financial statements if the transaction had been consummated at an earlier time. Such statements should assist investors in analyzing the future prospects of the registrant because they illustrate the possible scope of the change in the registrant's historical financial position and results of operations caused by the transaction.”

Tässä tutkielmassa pro forma –taloudellisen informaation määritelmänä käytetään pääsääntöisesti KHT-yhdistyksen ohjeen (2001) mukaista määritelmää. Eli pro

forma –informaatiolla tarkoitetaan tietoja, jotka annetaan, mikäli yrityksen toiminnassa tai rakenteessa on tapahtunut sellaisia muutoksia, joiden takia tilinpäätös ei ole vertailukelpoinen edellisten tilikausien tai muiden yrityksien kanssa. Kun tutkielmassa käytetään ilmaisua ”epävirallinen pro forma –informaatio” tai vastaavaa ilmaisua, sillä tarkoitetaan epävirallista, oikaistua informaatiota. Tällaista epävirallista informaatiota kutsutaan yleisesti pro forma –informaatioksi esimerkiksi tieteellisissä artikkeleissa ja talouslehdissä, vaikka se ei sitä määritelmällisesti olekaan. Näissä yhteyksissä pro forma –informaation määritelmäksi sopii erilaiset oikaistut luvut paremmin, kuin KHT-yhdistyksen tai SEC:n määritelmä pro forma –informaatiosta.²

² Esim. Doyle et al. (2003) käyttävät pro forma –tuloksen määritelmänä mitä tahansa epävirallista kannattavuuslukua. Bhattacharya et al. (2002) ovat samoilla linjoilla määrittäessään pro forma –luvut millä tahansa ”epätavallisella” tai ”kertaluonteisella” oikaistuiksi luvuiksi.

2. PRO FORMA –RAPORTOINTIA KOSKEVA SÄÄNTELY JA OHJEISTUS

Tässä luvussa tarkastellaan pro forma –raportointia lainsäädännön näkökulmasta. Tavoitteena on selvittää, mitä pro forma tarkoittaa lainsäädännössä ja mikä sen asema on lakisääteisesti. Suomessa tilinpäätösraportointiin vaikuttavat kirjanpitolain, viranomaisohjeistuksen ja pörssin ohjeiden lisäksi IAS/IFRS –standardit, joiden soveltaminen tulee julkisesti noteeratuille yrityksille pakolliseksi vuoden 2005 alusta konsernitalinpäätöksen osalta (EY:n asetus 1606/2002). Näin ollen IAS/IFRS –standardien merkitys kasvaa koko ajan. Tämän vuoksi pro forma –raportointia tarkastellaan ensin IAS/IFRS –standardien mukaan ja vasta sen jälkeen suomalaisen lainsäädännön ja ohjeistuksen näkökulmasta. Kolmantena esitellään yhdysvaltalaisista ohjeistusta pro forma –raportoinnista kahdestakin syystä. Ensinnäkin yhdysvaltalaisesta ohjeistuksesta voidaan hakea soveltamisohjeita myös Suomessa sellaisissa tilanteissa, joissa IAS/IFRS –standardit tai lainsäädäntö eivät sääntele kyseistä asiaa. Toisekseen Yhdysvalloissa sääntely koskien pro forma –raportointia on Sarbanes-Oxley lain myötä kehittyneempää ja laajempaa kuin Suomessa. Tällöin sikäläisen lainsäädännön ja ohjeistuksen käsittely tässä yhteydessä tuo mielenkiintoisen täydennyksen omaan, melko suppeaan sääntelyymme.

2.1 Pro forma –raportointi IAS/IFRS-standardien mukaan

IAS/IFRS-standardien mukaisessa tilinpäätöksessä voi olla pro forma –informaatiota varsin rajatuissa tapauksissa: kahdesta tilanteesta, joissa voidaan vaihtoehtoisesti antaa pro forma –informaatiosta säännellään standardissa IAS 8 *Tilikauden voitto tai tappio, perustavaa laatua olevat virheet ja tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden muutokset*. Standardia IAS 8 sovelletaan tilikauden tavanomaisen toiminnan voiton tai tappion ja satunnaisten erien esittämiseen tuloslaskelmassa. Lisäksi sitä sovelletaan kirjanpidollisten arvioiden muutosten, ns. perustavaa laatua olevien virheiden ja tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden muutosten kirjanpidolliseen käsittelyyn. Tässä standardissa on myös määritelty ne tilanteet, joissa sallittuna vaihtoehtoisena menettelytapana on pro forma –lisätietojen esittäminen. Tilanteet koskevat perustavaa laatua olevien virheiden

korjaamisesta sekä tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden muutoksia. Näissä tilanteissa pro forma –informaation antaminen ei kuitenkaan ole ensisijainen vaihtoehto, vaan ensisijaisesti tilinpäätöstä vertailutietoineen korjataan molemmissa tilanteissa ikään kuin virhe olisi korjattu tapahtumatilikaudellaan tai laatimisperiaatteita sovellettu aina. (IASB 2002)

Myöskään nykyisen käytännön mukaisia ns. vertailutilinpäätöksiä (ks. määritelmä s. 3-4) ei juurikaan voida laatia IAS/IFRS –tilinpäätöksien yhteyteen. Esittäminen rajoittuu lopetettaviin toimintoihin, mitä sääntelee standardi IAS 35 *Lopetettavat toiminnot*. Tämän standardin määritelmä vertailevista tiedoista vastaa melko hyvin nykyistä käytäntöä vertailutilinpäätöksien osalta. Standardissa määritellään periaatteet lopetettavia toimintoja koskevan informaation esittämiselle, tilanteet joissa standardia sovelletaan, niiden kirjaaminen ja esittämistapa. Standardia sovelletaan, mikäli yritys lopettaa liiketoiminnan tai sen osan, joka on erotettavissa muusta yrityksestä toiminnallisesti ja tilinpäätöstä varten. Lopetettavasta toiminnosta on sisällytettävä tilinpäätökseen IAS 35:n kappaleen 27 mukaiset tiedot. Näissä tiedoissa on mm. esitettävä lopetettavaan toimintoon liittyvät varat ja velat, tuotot, kulut ja tuloverot sekä lopetettavan toiminnon liiketoiminnan, investointien ja rahoituksen nettorahavirtojen määrät. Aikaisempia tilikausia koskevat vertailutiedot oikaistaan kappaleen 45 mukaan siten, että jatkuviin ja lopetettaviin toimintoihin liittyvät varat, velat, tuotot ja rahavirrat erotetaan toisistaan. (IASB, 2002)

Tulevaisuudessa standardi IAS 35 korvataan standardilla IFRS 5, joka ei kuitenkaan merkittävästi poikkea IAS 35:stä. Nykyisen käytännön mukaisia vertailutilinpäätöksiä, joissa vertailutietojen muokkaamisen tarve voi syntyä mm. laskentaperiaatteiden tai tilikauden muutoksesta tai rakennejärjestelyistä, ei siis IAS/IFRS –tilinpäätöksien yhteydessä voida esittää. Aikaisempia tilikausia koskevien vertailutietojen muokkaaminen rajoittuu lopetettaviin toimintoihin ja lopetettavista toiminnoista annettavien tietojen esittäminen on tarkasti säädeltyä.

Standardissa IAS 1 kappaleessa 11 edellytetään, että jos tilinpäätöksen sanotaan olevan IAS:n mukainen, sen tulee täyttää jokainen soveltuva standardi sekä SIC:n tulkinta. Muutoin tilinpäätöstä ei saa kutsua IAS/IFRS –tilinpäätökseksi. Tästä seuraa se, että IAS/IFRS –tilinpäätöksessä ei voida esittää edes liitetiedoissa pro forma –informaatiota, kuten nykyisen kirjanpitolain (1997/1336) ja KILAn ratkaisun 1998/1551 mukaan voidaan tehdä. Sillä perusteella, että pro forma –informaatio antaisi oikeamman kuvan informaatiota ei voida myöskään antaa: standardien yleisissä perusteissa kappaleessa 46 todetaan, että standardien soveltaminen johtaa oikeaan kuvaan. Täydentävä pro forma –informaatio siirtyneekin tulevaisuudessa toimintakertomukseen, joka ei enää Kauppa- ja teollisuusministeriön asettaman IAS –sääntelyryhmän loppuselvityksen (2003, 217) sisältämän säädösehdotuksen mukaan olisi enää osa tilinpäätöstä, jolloin sitä eivät koskisi IAS-standardit ja kansallinen liikkumavara jäisi toimintakertomukseen.³ Lisäksi pro forma –informaatiota voidaan tulevaisuudessakin antaa esimerkiksi pörssitiedotteissa nykyisen lainsäädännön puitteissa.

2.2 Suomalainen pro forma –ohjeistus

Tilinpäätösraportointia sääntelee Suomessa pääasiassa kirjanpitolaki 1997/1336 (KPL) ja julkisesti noteeratun yhtiön osalta myös arvopaperimarkkinalaki 1989/495 (AML) ja sen nojalla annettu valtiovarainministeriön asetus 538/2002, jossa määrätään tarkemmin arvopaperin liikkeeseenlaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta ja sen sisällöstä. Tässä lainsäädännössä ei kuitenkaan ole pro forma –informaatiota koskevaa sääntelyä. Pro forma –informaatiota koskeva viranomaissääntely on jäänyt arvopaperimarkkinoita valvovan Rahoitustarkastuksen (Rata) tehtäväksi. Lisäksi KILA:n päätöksenteko on osaltaan linjannut pro forma –informaatiota (ks. KILA:n lausunto nro 1998/1551). Ensimmäinen pro forma –informaatiota koskeva ohjeistus oli vuonna 2001 KHT-yhdistyksen julkaisema ”*Pro forma –taloudellinen informaatio arvopaperimarkkinalain mukaisissa esitteissä*”. Ohjeen tarkoitus on avustaa

³ Tällöin toimintakertomus olisi liitettävä tilinpäätökseen, mikäli kirjanpitovelvollisen arvopaperit ovat julkisen kaupankäynnin kohteena Euroopan talousalueella tai kirjanpitovelvollinen on suuri kirjanpitovelvollinen.

yrityksiä pro forma –informaation laadinnassa ja se on tehty työryhmätyönä Helsingin Pörssin ja Rahoitustarkastuksen kanssa.

2.2.1 KHT-yhdistyksen ohjeistus

KHT-yhdistyksen ohjeen mukaan aiemman sääntelyn puute ja lisääntyneet yritys- ja toimialajärjestelyt ovat johtaneet entistä suurempaan tarpeeseen yhdenmukaistaa pro forma –informaation laadintatapoja sijoittajainformaation laadun turvaamiseksi. Ohjeen johdannossa myös todetaan, että arvopaperimarkkinoiden ja sijoittajakunnan kansainvälistymisen vuoksi omaksuttavien pro forma –informaation laatimisperiaatteiden on perusteltua noudattaa kansainvälistä kehitystä. Ohjeen laadinnassa onkin käytetty apuna Iso-Britanniassa käytössä olevaa vastaavaa ohjeistusta, muualla Euroopassa ohjeistus onkin melko vähäistä. Lisäksi yhdysvaltalaisen arvopaperimarkkinavalvojan SEC:n (Securities and Exchange Commission) pro forma –informaatiota koskeva ohjeistus on vaikuttanut suomalaisen ohjeistuksen laadintaan. (KHT-yhdistys 2001, 2)

Ohjeen mukaan (KHT-yhdistys 2001, 6), mikäli virallisia tilinpäätös- tai muita tietoja ei voida käyttää yrityksen toiminnassa tapahtuneiden tai suunnitteilla olevien muutosten vuoksi, on yrityksen vertailukelpoisuuden parantamiseksi annettava virallisten tietojen lisäksi pro forma –informaatiota. Havainnollistettavat liiketoimet voivat olla ohjeen mukaan esimerkiksi:

- Suunniteltu tai toteutettu yrityshankinta
- Suunniteltu tai toteutettu rahoitusjärjestely (esim. osakeanti)
- Suunniteltu liiketoiminnasta luopuminen
- Suunniteltu rakennejärjestely määräysvallan puitteissa (esim. jakautuminen)
- Suunniteltu yritysten yhteen liittyminen

Havainnollisuutta arvioitaessa tulee ohjeen mukaan kiinnittää huomioita erityisesti informaation asianmukaisuuteen suhteessa tulevaisuudennäkymiin – esimerkiksi antaako informaatio sijoittajalle oikean lähtökohdan arvioida liiketoimen toteutumisen jälkeisiä tapahtumia sekä johdon toimenpiteitä. (mt. 8)

Pro forma –informaation antamisen tarpeellisuutta arvioitaessa muutosten olennaisuus on ratkaiseva tekijä. Pro forma –informaation tulee antaa sijoittajalle tietoa siitä, miten liiketoimi olisi voinut vaikuttaa virallisiin tilinpäätöstietoihin, mikäli se olisi toteutettu aikaisemmin. Pro forma –informaation tarkoituksena on havainnollistaa yrityksen toiminnan laajuutta, kannattavuutta sekä taseasemaa ja sen tulee auttaa sijoittajaa arvioimaan yrityksen tulevaisuutta ja arvoa sijoituskohteena. Informaatio ei saa olla harhaanjohtavaa ja sen tulee sisältää kaikki tiedossa olevat merkitykselliset oikaisut. (KHT-yhdistys 2001,6)

Pro forma -oikaisuja tehtäessä virallisia lukuja muutetaan sisällyttämällä niihin sellaisia tapahtumia, jotka eivät ole olleet olemassa ja/tai eivät ole tapahtuneet pro forma –tiedoissa esitettynä ajankohtana. Oikaisut voivat perustua todellisiin tapahtumiin tai olettamuksiin. (KHT-yhdistys 2001,6) Esimerkiksi tilikauden aikana toteutettu yritysosto voidaan esittää siten, että pro forma –tuloslaskelmassa hankinta esitetään niin kuin se olisi tapahtunut pro forma –kauden alussa, vaikka virallisessa tuloslaskelmassa ostettu yritys yhdistellään hankinta-ajankohdasta lähtien. Tilanteissa, joissa yritysosto on vasta suunnitteilla voidaan myös antaa pro forma –informaatiota vastaavalla tavalla. (KHT-yhdistys 2001 liite, 5) Suunnitteilla olevaa liiketoiminnasta luopumista (myynti, lopettaminen, jakautuminen) voidaan myös havainnollistaa pro forma –informaation avulla. Toteutuneen liiketoiminnasta luopumisen osalta vaikutuksia voidaan havainnollistaa nk. vertailevien tietojen muodossa, mutta suunnitteilla olevan liiketoimen osalta joudutaan tekemään olettamuksiin perustuvia oikaisuja ja käyttämään arvioita, jolloin annetaan pro forma –informaatiota. (mt. liite, 7)

KHT-yhdistyksen ohjeessa korostetaan sitä, että pro forma –informaatio on tarkoitettu ainoastaan havainnollistamaan tietyn liiketoimen vaikutusta viralliseen taloudelliseen informaatioon. Pro forma –informaatio ei siis anna todellista kuvaa yrityksen taloudellisesta asemasta tai tuloksesta, koska se ei perustu todellisuuteen. Tämä on myös pro forma –informaatiota esitettäessä kerrottava. Se, että pro forma –informaatio ei anna todellista kuvaa ei kuitenkaan oikeuta

yritystä julkaisemaan harhaanjohtavaa tietoa. Yrityksen on varmistuttava siitä, etteivät oikaisut johda vääristyneeseen tai yksipuoliseen lopputulokseen. Mikäli informaation esittäminen saattaa olla harhaanjohtavaa, on se jätettävä esittämättä. (mt. 6-8)

Siitä huolimatta, että ohje käsittelee vain AML:n mukaisten esitteiden pro forma – tietoja, ovat ne soveltuvin osin sovellettavissa myös säännölliseen ja jatkuvaan tiedonantoon (KHT-yhdistys 2002a, 164). KHT-yhdistys suosittelee ohjeen soveltamista laajemminkin pro forma –tietojen laadinnassa, kuten tilinpäätöksissä ja osavuositarkastuksissa. KHT-yhdistys on myös korostanut, että pro forma – informaatio on aina lisätietoa, eikä se korvaa virallista informaatiota. Annettua informaatiota on aina tarkasteltava virallisen informaation yhteydessä ymmärtäen, että se ei sellaisenaan anna todellista kuvaa yrityksen taloudellisesta asemasta tai tuloksesta. Mikäli pro forma- informaatiolle annetaan liian suuri merkitys, saattaa sijoittaja saada yrityksen toiminnasta harhaanjohtavan kuvan. (mt. 164)

Pro forma –informaation julkaisemisen edellytysten ja sen tarkoituksen lisäksi ohje antaa yksityiskohtaisempaa tietoa tehtävistä oikaisuista, esittämistavasta ja tunnuslukujen laskennasta. Lisäksi ohjeessa on soveltamisesimerkkejä ja ohjeistusta tilintarkastajalle. Tärkeimpinä huomioitavina seikkoina pro forma – informaatiota julkaistaessa voidaan ohjeesta poimia seuraavat seikat:

- 1) pro forma –informaatio on aina lisätietoa
- 2) pro forma –informaatio on esitettävä erillään virallisesta informaatiosta
- 3) esitteessä tulee kertoa perusteet pro forma –informaation julkaisemiselle
- 4) pro forma –informaation laadintaperiaatteet ja oikaisujen perusteet on kerrottava

2.2.2 Viranomaisohjeistus

Pörssiyritysten säännöllistä ja jatkuvaa tiedonantovelvollisuutta valvoo Suomessa Rahoitustarkastus (Rata). Ratan kannanoton (K/42/2002/PMO) mukaan tavoitteena tiedonantovelvollisuuksilla on jatkuva, johdonmukainen ja ajantasainen informaatio. Kannanoton mukaan liikkeeseenlaskijan

tiedottamispolitiikan on oltava listautumisvaiheesta alkaen johdonmukaista ja selkeää, jotta sijoittajan on mahdollista seurata liikkeeseenlaskijaa ja sen kehitystä luotettavalla tavalla. Rata on myös ottanut kantaa pro forma –tietojen ja vertailevien tietojen esittämisestä listalleottoesitteessä (K/45/2002/PMO). Kannanotto pohjautuu edellisessä luvussa käsiteltyyn KHT-yhdistyksen ohjeeseen, jonka laatimiseen Rata osallistui.

Rahoitustarkastus katsoo kannanotossaan (K/45/2002/PMO), että mikäli liikkeeseenlaskijan toiminnassa on tapahtunut tai suunnitteilla olennaisia muutoksia, on listalleottoesitteissä annettava yksityiskohtaisempana tietona tai lisätietona muokattuja tilinpäätöstietoja riittävän sijoittajainformaation turvaamiseksi. Muokattuja tietoja ovat sekä pro forma –tiedot että nk. vertailutilinpäätökset (ks. s.3-4). Pro forma –tiedoiksi saa kuitenkin kutsua vain KHT-yhdistyksen ohjeen sellaiseksi määrittelemiä tietoja. Kannanotossa korostetaan sitä, että esitteestä on käytävä ilmi, miten virallisia tilinpäätöstietoja on oikaistu pro forma- tai vertailevien tietojen laatimiseksi. Muokattujen tilinpäätöstietojen antaminen esitteessä edellyttää aina Ratan poikkeuslupaa. Sen myöntämisen edellytyksenä on, että vertailevat tiedot on laadittu KPL:n ja muiden säännösten mukaisesti ja pro forma –tiedot KHT-yhdistyksen ohjeen mukaisesti. Tämän varmistamiseksi edellytetään tilintarkastajan lausuntoa tai kertomusta koskien muokattuja tilinpäätöstietoja.

Rata on myös tuonut esiin, että KHT-yhdistyksen ohje on sen näkemyksen mukaan sovellettavissa myös muuhunkin taloudelliseen informaatioon kuin listalleotto- ja tarjousesitteisiin (Rahoitustarkastus tiedottaa 4/2002). Se on siis KHT-yhdistyksen kanssa samoilla linjoilla, joten voidaan katsoa, että KHT-yhdistyksen ohje vastaa yleisesti hyväksyttyä tapaa esittää pro forma –informaatiota sekä säännöllisen että jatkuvan tiedonantovelvollisuuden puitteissa. Rata on pro forma –raportointia selvittäessään tullut siihen tulokseen, ettei esim. lisäohjeistuksen antamiselle ole tällä hetkellä tarvetta (Rahoitustarkastus tiedottaa 4/2002).

Huomioitavaa kuitenkin on, vaikka pro forma –raportoinnista ei erikseen säädetäkään laissa, että periaatteessa pro forma –tilinpäätösten julkistaminen vaatii poikkeusluvan. Julkisesti noteerattuja yrityksiä koskevan arvopaperimarkkinalain 2 luvun 11 §:ssä säädetään poikkeusten myöntämisestä koskien säännöllistä ja jatkuvaa tiedonantovelvollisuutta. Tämän mukaan luvan poikkeuksiin tilinpäätöksen ja osavuositarkastuksen sisältöä koskien myöntää Kirjanpitolautakunta (KILA). Mikä tahansa poikkeus KPL:n määräyksistä edellyttää lupaa poikkeukseen. Täten siis pro forma –tietojen esittäminen virallisten lukujen sijasta edellyttää aina poikkeusluvan saamista KILA:lta. Tällaisia poikkeuslupia ei viime vuosina ole kuitenkaan myönnetty.

2.3 Sääntely Yhdysvalloissa

Yhdysvalloissa laskentastandardit laatii Financial Accounting Standards Board (FASB), joka on yksityisten tahojen muodostama toimielin. Standardit kuitenkin vahvistaa julkisen sektorin viranomainen Securities and Exchange Commission (SEC), jolla on veto-oikeus FASB:n esityksiin. SEC toimii Yhdysvalloissa myös arvopaperimarkkinoiden sääntelijänä ja valvojana. SEC sääntelee muun muassa tilinpäätösten julkistamista koskevia asioita voimassa olevan lainsäädännön nojalla. Viime aikoina tilinpäätösraportointiin Yhdysvalloissa on vaikuttanut merkittävästi kirjanpitoskandaalien myötä vuonna 2002 syntynyt Sarbanes-Oxley laki⁴, joka lisäsi taloudellista raportointia koskevia vaatimuksia huomattavasti. Lisäksi laissa edellytetään, että SEC laatii ohjeistuksen koskien pro forma –raportointia lain määrittämien periaatteiden mukaisesti (Sarbanes-Oxley Act, section 401b). SEC antoi asiaa koskevan ohjeistuksen⁵ maaliskuussa 2003, mikä toi muutoksia useisiin eri taloudellisen informaation julkaisemista säänteleviin säännöksiin. Yleisemmällä tasolla tilinpäätösraportointia sääntelee Regulation S-X, jonka artikla 11 sääntelee pro forma –informaation laatimista ja sen julkaisemista. Lisäksi Regulation S-X määrittelee pro forma –informaation käsitteen, joka on hyvin lähellä suomalaistakin käsitettä.

⁴ Virallinen nimitys: *An act to protect investors by improving the accuracy and reliability of corporate disclosures made pursuant to the securities laws, and for other purposes*, annettu 23.1.2002

SEC:n vuonna 2003 antaman säännöksen Regulation S-X:n 11. artiklan edellyttämät tilanteet, joissa pro forma –informaatiota on annettava liittyvät pääasiassa erilaisiin yritysjärjestelyihin: merkittäviin yritysostoihin tai –myynteihin sekä muihin transaktioihin, jotka muuttavat yhden tai useamman yrityksen rakennetta. Fuusioiden osalta säännös koskee myös todennäköisesti tulevaisuudessa toteutettavia transaktioita. Pro forma –informaatiota on myös julkaistava, jos kyseessä oleva yritys on aiemmin ollut osa eri kokonaisuutta ja pro forma –informaation antaminen on välttämätön edellytys yrityksen toiminnan ja taloudellisen aseman kuvaamiseksi itsenäisenä yrityksenä. Säännöksen mukaan pro forma –informaatiota on annettava myös muiden tapahtumien tai transaktioiden jälkeen tai jos tällaisia on odotettavissa, mikäli pro forma –informaatiolla on olennainen merkitys sijoittajille. Vaikka säännöstä sovelletaan melko laajalti erilaisten tapahtumien ja transaktioiden yhteydessä, on kuitenkin huomioitava, että säännös edellyttää pro forma –informaation antamista ainoastaan, kun tapahtuma tai transaktio on merkittävä.

Tavoitteena säännöksellä on antaa sijoittajille informaatiota siitä, miten liiketoimi olisi voinut vaikuttaa virallisiin tilinpäätöstietoihin, mikäli se olisi toteutettu aikaisemmin. Oikaistut tiedot auttavat sijoittajia analysoimaan myös yrityksen tulevaisuutta uudenlaisena kokonaisuutena. Pääpiirteissään siis SEC:n käsitys pro forma –informaation tarkoituksesta vastaa suomalaista näkemystä. Säännös edellyttää pro forma –tuloslaskelman, –taseen ja –liitetietojen julkaisemista. Nämä tulee esittää taulukkomuodossa, jossa ovat rinnakkain viralliset luvut, oikaistut niihin sekä pro forma –luvut. Lisäksi niiden yhteydessä tulee selostaa lyhyesti se transaktio ja sen osalliset, johon pro forma –tilinpäätöstietojen julkaiseminen liittyy. Säännös sisältää myös yksityiskohtaista ohjeistusta pro forma –informaation laatimisesta, mutta niitä ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista käsitellä.

SEC:n ohjeistus ”Conditions for Use of Non-GAAP Financial Measures” on laadittu Sarbanes-Oxley lain perusteella laadittujen säännösten pohjalta. Laki

⁵ Conditions for Use of Non-GAAP Financial Measures, SEC release no. 33-8176

edellytti, että SEC laatii säännökset erityisesti pro forma –informaation julkaisemista varten, mutta lopullinen sääntely koskee kaikkea epävirallisen taloudellisen informaation julkaisemista. Esimerkiksi Regulation G:n peruseriaatteena on se, että mikä tahansa luku, joka ei ole U.S. GAAP:n mukainen kuuluu sääntelyn piiriin. Esimerkkinä tällaisista luvuista voidaan mainita yleisesti käytetyt operatiivinen tulos, EBITDA tai EBIT. Kaiken tällaisen epävirallisen informaation julkaisemiselle on edellytyksenä, ettei se ole väärää eikä harhaanjohtavaa. Samassa yhteydessä on myös julkaistava virallinen lähinnä vastaava tunnusluku tai muu informaatio sekä esittää virallisen ja epävirallisen tunnusluvun tai muun informaation eroavaisuudet. (SEC 2003, 5-8)

Sarbanes-Oxley lain perusteella laaditut säännökset ovat selkiyttäneet sekä pro forma –informaation laadintaa että käsitteistöä. Aiemmin kaikkea epävirallista taloudellista informaatiota on Yhdysvalloissa kutsuttu pro forma –informaatioksi. Uusi ohjeistus puolestaan tekee selkeän jaon pro forma –informaation ja muun epävirallisen taloudellisen informaation välillä. Vuonna 2001 annetussa tiedotteessa "Cautionary Advise Regarding the Use of "Pro Forma" Financial Information in Earnings Releases" SEC vielä viittaa pro forma –informaatiolla kaikkeen muokattuun, epäviralliseen taloudelliseen informaatioon ja toteaa, ettei termillä pro forma ole määriteltyä tarkoitusta eikä sillä ole yhtenäistä sisältöä. Jo tässä ohjeessa SEC varoitti yrityksiä johtamasta sijoittajia harhaan pro forma –informaatiolla, mutta vasta vuonna 2003 saatiin virallinen määritelmä ja laadintaohjeet pro forma –taloudelliselle informaatiolle ja ohjeistus koskien kaikenlaisen muokatun tai epävirallisen taloudellisen informaation julkaisemista.

3. PRO FORMA –INFORMAATION TARKOITUS

Yritysten taloudellinen raportointi on merkittävä osa yrityksen sijoittajaviestintää ja siltä vaaditaan yhä enemmän avoimuutta ja läpinäkyvyyttä. Tilinpäätöksissä on sekä numeerista että verbaalista informaatiota, joilla molemmilla on merkityksensä sijoittajille. Tilinpäätöksestä sijoittaja voi lukea, miten yritys on menestynyt ja usein myös hallituksen arvion siitä, miksi yritys on menestynyt juuri näin. Informaation pääpaino on menneisyydessä, eli kuluneessa tilikaudessa tai vuosineljänneksessä, mutta tulevaisuusnäkökulma on myös mukana. Esimerkiksi toimintakertomuksessa tulee olla arvio tulevasta kehityksestä. Lisäksi taloudellisia raportteja käytetään apuna tulevaisuuden taloudellisen menestyksen ennustamisessa.

Virallinen tilinpäätös sisältää siis tietoa menneisyydestä sekä auttaa tulevaisuuden arvioiden tekemisessä. Tietyissä tilanteissa on kuitenkin mahdollista, ettei virallinen tilinpäätösinformaatio ole kaikille sen käyttäjille riittävää, siksi yritykset julkaisevat myös pro forma- tai muuta epävirallista informaatiota. Tämän luvun tarkoituksena on valottaa pro forma –informaation tarkoitusta, eli miksi pro forma –tilinpäätöstietoja julkaistaan. Luvussa 3.1 tarkastellaan Suomessa tyypillistä näkökulmaa pro formasta oikean ja riittävän kuvan täydentäjänä. Pro forma –informaatiota voidaan julkaista myös strategisista syistä esimerkiksi sijoittajien odotusten täyttämiseksi, tällöin puhutaan harkinnanvaraisesta raportoinnista (discretionary disclosure). Tällöin kyseeseen tulevat lähinnä epäviralliset pro forma –tiedot. Pro forma –tietoja julkaisemalla yritys saa suuremman liikkumavaran laskentastandardien soveltamisessa, jolloin strategiset ratkaisut tuloraportoinnissa mahdollistuvat. Tätä näkökulmaa pro forma –raportointiin käsitellään luvussa 3.2.

3.1 Oikean ja riittävän kuvan täydentäjä

Tilinpäätöksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Oikea ja riittävä kuva tai oikeat ja riittävät tiedot ovat varsin abstrakteja käsitteitä, joita on vaikea arvioida objektiivisesti. Lainsäädäntö,

viranomaisohjeistus ja kirjanpitolautakunnan yleisohjeet ja lausunnot antavat suuntaa oikealle ja riittävälle kuvalle, mutta loppujenlopuksi arvion riittävyydestä ja oikeellisuudesta tekee sijoittaja sijoituspäätöksiä tehdessään. Lainsäädännön ja muun sääntelyn tavoitteena onkin yhteiskunnallisten intressien lisäksi suojata sijoittajaa. Markkina-arvon oikean muodostumisen varmistamiseksi yrityksen tulee pyrkiä antamaan oikea ja riittävä kuva juuri sijoittajalle. Mikäli lakisääteisten vaatimusten täyttäminen ei tähän riitä, tulee yritysten antaa relevanttia lisätietoa. Lisätieto voi tilanteesta riippuen olla esimerkiksi täydentävää virallista tietoa tai epävirallista, kuten pro forma –informaatiota. Seuraavassa tarkastellaan laajemmin oikean ja riittävän kuvan käsitettä sekä pro forma –informaatiota osatekijänä oikean ja riittävän kuvan muodostumisessa.

3.1.1 Oikeasta ja riittävästä kuvasta

Kirjanpitolain (30.12.1997/1336) yksi lähtökohta on hallituksen esityksen (173/1997) mukaan hyvä kirjanpitolapa, joka koskee sekä juoksevaa kirjanpitoa että tilinpäätöksen laatimista. Hyvä kirjanpitolapa on tapanormi, jonka lähteitä ovat kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskeva lainsäädäntö, kirjanpitolautakunnan ohjeet ja lausunnot sekä kirjanpidon yleiset periaatteet. Lisäksi hyvää kirjanpitolapaa määrittävät mm. ammatti- ja toimialajärjestöjen ohjeet ja lausunnot sekä kansainväliset tilinpäätössuosituksot. (Leppiniemi 2000,18)

Vaikkei Leppiniemen (2000, 17) mukaan kirjanpidolla tai tilinpäätöksellä ole lakisääteisesti määriteltäviä hyväksikäyttötehtäviä, tärkeitä kirjanpidon ja tilinpäätöksen tehtäviä ovat tilikauden tuloksen muodostumisen kuvaaminen tuloslaskelmassa ja tilinpäätöspäivän taloudellisen aseman kuvaaminen taseessa. Kirjanpitolain 3:2 §:n mukaan tilinpäätöksen pitää antaa näistä oikeat ja riittävät tiedot (oikea ja riittävä kuva). Oikean ja riittävän kuvan takaamiseksi tarpeelliset lisätiedot on KPL 3:2,1 §:n mukaan ilmoitettava liitetiedoissa. Se, millainen on oikea ja riittävä kuva, määräytyy aina tapauskohtaisesti.

Käsitettä ”oikea ja riittävä kuva” (true and fair view) on yritetty määritellä yksiselitteisesti, mutta siinä ei ole onnistuttu. (Riahi-Belkaoui 2000, 196) Oikea

(true) voi viitata esimerkiksi siihen, että tilinpäätösinformaatio perustuu tosiasioihin, on oikein ja sääntöjen mukaan tehty ja on objektiivista. Riittävä (fair) puolestaan voi viitata siihen, että tilinpäätösinformaatio ei ole harhaanjohtavaa, vastaa todellisuutta ja antaa oikean kuvan lukijalle. (mt. 197) Oikean ja riittävän kuvan käsitteelle voidaan etsiä mm. lainsäädännöstä ja viranomaisohjeista selkeämpää määritelmää. Käsitteen havainnollistamiseksi seuraavassa käsitellään oikeaan ja riittävään kuvaan liittyvää lainsäädäntöä ja ohjeistusta.

Suomen kirjanpitolaki on laadittu Euroopan Yhteisöjen neljännen tilinpäätösdirektiivin (78/660/ETY) perusteella. Direktiivistä käy ilmi tilinpäätöksen sisältö, laatimisperiaatteet ja tarkoitus:

2. artikla

1. Tilinpäätös käsittää taseen, tuloslaskelman ja liitetiedot. Nämä asiakirjat muodostavat yhden kokonaisuuden.
2. Ne on laadittava selkeästi ja tämän direktiivin säännösten mukaisesti.
3. Tilinpäätöksen on annettava oikea ja riittävä kuva yhtiön varoista ja vastuista, rahoitusasemasta sekä tuloksesta.
4. Jollei tämän direktiivin säännöksiä soveltaminen riitä 3 kohdassa tarkoitetun oikean ja riittävän kuvan antamiseksi, on annettava lisätietoja.

Riahi-Belkaouin (2000, 197) mukaan direktiivikään ei ole selkeyttänyt oikean ja riittävän kuvan käsitettä Euroopan Unionin jäsenvaltioissa. Jäsenvaltiot ovat tulkinneet sitä kansallisen kulttuurinsa, laskentatoimen perinteensä ja kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskevien lakiansa viittekehyksessä, jolloin tulkinnot ovat muodostuneet hyvinkin erilaisiksi.

Arvopaperimarkkinalain sääntelemän säännöllisen ja jatkuvan tiedonantovelvollisuuden lähtökohtana on, että sijoittajilla on saatavilla kaikki arvopaperin arvoon vaikuttava relevantti tieto. Esimerkiksi AML:n 2:6,2 §:ssä määrätään, että tilinpäätöksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva liikkeeseenlaskijan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Pörssiyhtiöille on kuitenkin asetettu lisävaatimuksia valtionvarainministeriön asetuksella 469/2002. Asetuksessa määrätään mm. tilinpäätöksestä, osavuositarkastuksesta sekä tilinpäätöstiedotteesta. Näitä lisävaatimuksia perustellaan hallituksen esityksessä

209/1998 sillä, että sijoittajan on pystyttävä tekemään perusteltu arvio julkisen kaupankäynnin kohteena olevasta arvopaperista ja sen liikkeeseenlaskijasta. Tämän vuoksi julkisen kaupankäynnin kohteeksi otetun arvopaperin liikkeeseenlaskijalle on asetettava kirjanpitolakia pitemmälle meneviä tiedonantovelvollisuuksia.

Säännöllistä ja jatkuvaa tiedonantovelvollisuutta valvoo Rahoitustarkastus (Rata). Rata on linjannut tiedonantovelvollisuutta ja tietojen julkistamista yleisellä tasolla. Linjaus lienee yksi tapa selkiyttää oikean ja riittävän kuvan sisältöä ainakin sijoittajan näkökulmasta. Tämän linjauksen mukaan julkinen ja läpinäkyvä tieto on

- jatkuvaa
- luotettavaa
- kattavaa
- oikea-aikaista
- paikkansa pitävää ja
- vertailukelpoista.

http://www.rahoitustarkastus.fi/suomi/saantely/koko_sivut/tietojen_julkistaminen.html

5.12.2003

Kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja (IAS/IFRS) laativa elin International Accounting Standards Board (IASB) määrittelee tilinpäätöksen laatimista ja esittämistä koskeissa IAS/IFRS-standardien yleisissä perusteissa mm. tilinpäätöksen tarkoituksen ja sen laadulliset ominaisuudet. Tilinpäätöksen tarkoituksena on tuottaa yrityksen taloudellista asemaa, toiminnan tulosta ja taloudellisen aseman muutoksia koskevaa informaatiota. Neljä keskeistä laadullista ominaisuutta ovat ymmärrettävyys, merkityksellisyys, luotettavuus ja vertailukelpoisuus. Oikean kuvan antamista ei yleisissä perusteissa käsitellä, vaan perusteiden kappaleessa 46 todetaan, että "...keskeisten laadullisten ominaisuuksien ja asianmukaisten [IAS/IFRS] tilinpäätösnormien soveltaminen johtaa yleensä sellaiseen tilinpäätökseen, joka antaa sen mikä yleensä ymmärretään oikeana kuvana...". (IASB 2002, yleiset perusteet) IASB:n

ajattelumalli oikeasta ja riittävästä kuvasta poikkeaa siis esimerkiksi EY:n tilinpäätösdirektiivin ajattelumallista.

KHT –yhdistyksen ohjeen (2001,2) mukaan ”pro forma –informaation on tarkoitus parantaa sijoittajalle annettavaa informaatiota havainnollistamalla, miten kyseinen liiketoimi tai rakennemuutos olisi voinut vaikuttaa virallisiin tilinpäätöstietoihin, mikäli se olisi toteutettu aikaisemmin.” Lisäksi ohjeessa (2001, 8) mainitaan, että yksi pro forma –informaation tavoite on ”tukea sijoittajan suorittamaa analyysia liikkeeseenlaskijan tulevaisuudennäkymistä”. Ohje on siis laadittu sijoittajan näkökulmasta ja täten on osaltaan määrittelemässä oikeaa ja riittävää kuvaa sijoittajalle. Tämän mukaan siis oikean ja riittävän kuvan saamiseksi tarvitaan ainakin tiedot tilikauden tuloksen muodostumisesta ja tilinpäätöspäivän taloudellisesta asemasta sekä tietoja tulevaisuudennäkymistä. Ohjeen näkemyksen mukaan, mikäli tämä ei virallisen tilinpäätöksen avulla toteudu, annetaan pro forma –informaatiota.

Kirjanpitolain (KPL) 3:1,1 §:ssä määritellään tilinpäätöksen sisällöksi tuloslaskelma, tase, liitetiedot sekä toimintakertomus. Pro forma –tilinpäätöksestä tai muusta pro forma –muotoisesta informaatiosta ei kirjanpitolaissa määräyksiä ole. Kirjanpitolautakunta (KILA) on kuitenkin lausunnossaan 1998/1551 todennut, että pro forma –tilinpäätös voidaan julkaista tilinpäätöksessä liitetietona. Leppiniemen (2003) mukaan tämä lausunto vahvistaa sen periaatteen, että pro forma –informaatio on luonteeltaan täydentävää tietoa, joka saattaa olla tarpeen oikean ja riittävän kuvan antamiseksi, mutta pro forma –informaatio ei korvaa virallista tuloslaskelmaa tai tasetta.

3.1.2 Perinteisen laskentatoimen kritiikin vaikutus pro forma -raportointiin

Laskentatoimi voidaan nähdä usealla eri tavalla. Se voi olla kieli, tietojärjestelmä, hyödyke, historian kuvaaja tai tämän hetkisen taloudellisen todellisuuden kuvaaja. (Riahi-Belkaoui 2000, 60) Perinteinen, standardien mukainen tuloslaskenta kuvaa menneisyyttä – kuluneen tilikauden tulosta ja tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa. Se nojaa tiettyihin periaatteisiin (mm. jatkuvuuden-, periodisuuden-,

realisointi-, vakaan rahanarvon (historical cost) ja meno tulon kohdalle –periaate), jotka osaltaan aiheuttavat sen, että se on saanut osakseen runsaasti kritiikkiä. Kirjallisuudessa on etsitty vaihtoehtoisia menetelmiä tase-erien arvostamiseen ja tuloksen mittaamiseen, jotta tämän hetkistä taloudellista todellisuutta voitaisiin paremmin kuvata (mt. 63).

Perinteisen laskentatoimen periaatteista on erityisesti kritisoitu meno tulon kohdalle –periaatetta sekä vakaan rahanarvon periaatetta. Kriitikot katsovat, että sijoittajien päätöksentekoa varten mahdollisimman tuore informaatio on relevanteinta, siksi alkuperäisen hankintamenon käyttö tasearvostuksessa ei palvele sijoittajien tarpeita parhaalla mahdollisella tavalla. Erityisesti pitkäaikaisten sijoitusten arvostuksessa alkuperäinen hankintameno voi olla ongelmallinen. Lisäksi inflaatio-olosuhteissa alkuperäisen hankintamenon käyttö kulujen perustana liioittelee tulosta. (Kam 1990, 175-176) Meno tulon kohdalle –periaatetta on kritisoitu puolestaan käytännössä mahdottomana toteuttaa: on lähes mielivaltaista päättää mitkä menot ovat kuluja ja mitkä eivät. Syy ja seuraus –suhteita on vaikea yksilöidä ja jaksotukset perustuvat arvioihin ja olettamuksiin, eivät todellisuuteen. Toisaalta myös sellaisia menoja kirjataan kuluiksi, joilla voisi olla tulonodotuksia tulevaisuudessa. (mt. 289-290)

Laskentatoimen periaatteiden aiheuttaman kritiikin lisäksi kritiikkiä lisää se, että laskentainformaation eri käyttäjillä voi olla erilainen näkökulma laskentainformaation tarkoituksesta. Perustavoite on täyttää eri käyttäjäryhmien informaatiotarpeet päätöksentekoa varten. Alatavoitteena on, että tämä informaatio on relevanttia ja luotettavaa. Lisäksi tavoitteena on antaa informaatiota yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. (Kam 1990, 59) Kaikkien käyttäjien tarpeita ei kuitenkaan pystytä perinteisen laskentatoimen tuottaman informaation avulla tyydyttämään eikä se välttämättä ole paras perusta tilinpäätösanalyysille kaikissa tilanteissa. Eräiden kriitikoiden mielestä laskentatoimen tulisi tuottaa informaatiota yrityksen taloudellisesta todellisuudesta ja piilevistä arvoista, mitä perinteinen laskentatoimi ei aina tee. On myös väitetty, että nykyiset laskentakäytännöt keskittyvät liikaa lyhyen tähtäimen

tuloksiin eivätkä pitkän tähtäimen kannattavuuteen, mikä saattaa johtaa tilinpäätösten vääristelyyn. (mt. 179-180)

Osaltaan tämän kritiikin vuoksi, erityisesti Yhdysvalloissa yritykset ovat perinteisen tilinpäätösinformaation lisäksi julkaisseet melko yleisesti epävirallista pro forma –informaatiota. Esimerkiksi yhdysvaltalaisen National Investor Relations Instituten (NIRI) vuonna 2001 tekemän selvityksen mukaan 57% selvityksessä mukana olleista yrityksistä raportoi jotain pro forma –informaatiota.⁶ (NIRI 2002) Yritykset perustelevat usein epävirallisten tilinpäätöslukujen julkaisemista virallisen tilinpäätöksen monimutkaisuudella ja sen epärelevanttiudella päätöksenteossa. Lisäksi pro forma –tilinpäätösten sanotaan kuvaavan paremmin todellista tulosta ja antavan selkeämmän kuvan ”olennaisesta” tuloksesta tai ”jatkuva” tuloksesta (ongoing earnings), koska siitä on poistettu kertaluontoisten ja ”epätavallisten” erien vaikutus. Tämän on myös sanottu parantavan vertailukelpoisuutta eri vuosien ja yritysten välillä. (mm. Bhattacharya et al. 2002 ja Doyle et al. 2003) Yritykset siis pyrkivät antamaan epävirallisen pro forma –informaation avulla oikeamman ja riittävämmän kuvan toimintansa tuloksesta ja taloudellisesta asemastaan sijoittajille, koska ne katsovat, ettei virallinen, laskentastandardien mukainen tilinpäätös anna tarpeeksi selkeää ja todellista kuvaa.

3.2 Harkinnanvaraisen raportoinnin väline

Edellisessä luvussa käsiteltyjen oikeaan ja riittävään kuvaan sekä laskentastandardeihin liittyvien tekijöiden lisäksi voi olla useita tekijöitä, jotka vaikuttavat yritysjohton motiiveihin valita eri laskentamenetelmiä sekä julkaista ”ylimääräistä” tai harkinnanvaraista (discretionary) informaatiota. Taustalta voi löytyä strategisia tekijöitä, jotka useimmiten liittyvät markkinoiden odotuksiin yrityksen taloudellisesta raportoinnista. Lisäksi taustalla voi olla mm. tulospalkkioihin liittyviä motiiveja.

⁶ Selvityksessä pro forma –informaatioksi tulkittiin kaikki informaatio, joka ei ollut U.S. GAAP:n mukaista. Esim. including, excluding, pro forma, EBITDA, operating, recurring/nonrecurring, core, extraordinary.

Fields et al. (2001) käsittelevät laskentamenetelmien valintaan liittyviä yritysjohton motiiveja yleisellä tasolla. He luokittelevat motiivit kolmeen ryhmään: sopimukseen liittyviin, yrityksen arvonmäärittelyyn liittyviin ja ulkopuolisiin osapuoliin liittyviin motiiveihin. Agenttikustannusten minimoimiseksi tehdyt sopimukset, kuten johdon kompensaatiosopimukset tai velkakovenantit, voivat vaikuttaa yritysjohton valintoihin laskentamenetelmien suhteen esimerkiksi palkkioiden kasvattamiseksi tai velan koron nousun estämiseksi. Toinen ryhmä, eli arvonmäärittelytekijät, liittyvät siihen, ettei informaation epäsymmetrisyyden vuoksi yrityksen markkina-arvo välttämättä vastaa todellista arvoa. Tällöin yritysjohto uskoo, että laskentamenetelmien valintojen avulla tulosta voidaan kasvattaa, mikä voi nostaa osakekurssia. Osakesidonnainen palkitseminen tai mainetekijät voivat motivoida yritysjohtoa tähän. Ulkopuolisiin osapuoliin liittyvät motivaatiotekijät liittyvät puolestaan yritysjohton uskoon, että laskentainformaatiolla voidaan vaikuttaa ulkopuolisten tahojen, kuten vero- tai muiden viranomaisten, tavarantoimittajien, kilpailijoiden tai ammattiliittojen päätöksentekoon, jolloin laskentamenetelmien valinnoilla on merkitystä. (ma. 261-262)

Laskentamenetelmien valintojen lisäksi myös sen julkaisemiseen liittyvillä valinnoilla on tutkittu olevan merkitystä. Julkaiseminen voi olla strategista, jolloin markkinoille ei haluta antaa ennusteiden vastaista informaatiota, vaan valitaan julkaistava informaatio sen mukaan, miten se vastaa markkinoiden odotuksiin (Schrand & Walther 2000, 152). Tällöin esimerkiksi edellisen tilikauden tiedot, joihin tilikauden tulosta verrataan, valitaan sen mukaan, millainen vertailukohta tarvitaan. Tällöin ei siis muokata tilinpäätöstietoja, vaan lukijoiden niistä saamaa vaikutelmaa. Yleensä tämä tehdään kertaluonteisten erien ryhmittelyä muuttamalla. Osakemarkkinoiden reaktiot osoittavat Schrandin ja Waltherin (ma. 152-153), että sijoittajat käyttävät tulosten analysointiin sitä vertailukohtaa, jonka yritys heille antaa.

Raportointistrategialla on Schrandin ja Waltherin mukaan (2000, 161) kaksi vaihtoehtoista tavoitetta: (1) maksimoida (minimoida) tuloksen kasvu

(pieneneminen) muokkaamalla vertailukohtaa tai (2) tasoittaa tuloksen muutosta lähemmäksi vertailukohtaa. Strategista julkistamista esiintyy kirjoittajien (ma. 174) mukaan todennäköisemmin silloin, kun se estää negatiivisen yllätyksen markkinoilla. Kirjoittajien (ma. 154-155) mukaan strategisen julkaisemisen taustalla on kaksi yritysjohtoon olettamusta. Ensinnäkin he olettavat, että tilikauden tulosta arvioidaan suhteessa edellisen tilikauden tulokseen. Toiseksi yritysjohto uskoo, että sijoittajat luottavat heille annettuun vertailevaan informaation, vaikkei se olisikaan oikaisujen vuoksi vertailukelpoista. Jos näin ei olisi, strategisille valinnoille taloudellisessa raportoinnissa ei olisi perustetta.

Yritysjohtoon tarve tasoittaa tulosta (income smoothing) yli vuosien liittyy johdon ja sijoittajien käsitykseen yrityksen ”normaalista” tulostasosta, jolloin johdolla on tarve välttää suuria poikkeamia siitä. Tämä toteutetaan laskentastandardien puitteissa. Tasaisella tulostasolla on teorian mukaan positiivisia vaikutuksia osakekurssiin ja se vähentää epävarmuutta. (Riahi-Belkaoui 2000, 48-50) Tuloksen tasoittaminen voidaan tehdä joko kirjausajankohdan valinnalla, transaktioiden ajoituksella, jaksotuksiin liittyvillä valintamahdollisuuksilla tai valitsemalla, mihin tilinpäätöserään mikin transaktio kirjataan (classificatory smoothing). Liberaalit laskentastandardit mahdollistavat selektiivisen raportoinnin. (Barnea et al. 1976, 111)

On mahdollista, että selektiivisellä informaatiolla johdetaan tiedon vastaanottajia harhaan. Yritysjohtoa tähän voivat motivoida mm. tulossidonnaiset bonusjärjestelmät, jolloin tulosta muokataan tietyn bonuksen saavuttamiseksi. Osakkeenomistajat puolestaan hyötyvät tuloksen tasoittamisesta paremman osakekurssin muodossa. (Riahi-Belkaoui 2000, 52) Yrityksillä, joilla tulostaso on tasaisen kasvava, on osoitettu olevan korkeammat P/E -luvut, kuin muilla yrityksillä (Burgstahler & Dichev 1997, 100). Burgstahler ja Dichev (ma. 113-121) myös osoittavat, että tuloksen laskut tai tappiot usein järjestellään pois (earnings management) tekemällä erilaisia valintoja tilinpäätöksen yhteydessä kirjaustapojen välillä. Motiivina tälle voi olla kirjoittajien mukaan transaktiokustannusten pienentäminen eri liikekumppaneiden kanssa:

kannattavammalta ja vakavaraisemmalta vaikuttava yritys voi saada tavarantoimittajilta paremmat toimitusehdot ja maksuajat tai lainoilleen edullisemmat ehdot, kuin heikompia tuloksia raportoiva yritys. Tavoitteena voi olla myös yksinkertaisesti välttää tappiollisten lukujen raportointia (ma. 122-124).

Bradshaw ja Sloan (2002, 42) dokumentoivat artikkelissaan erilaisten muokattujen, epävirallisten lukujen raportoinnin yleistymisen viime vuosina. He osoittavat, että ajanjaksolla 1986-1997 merkittävien kulujen luokittelu kertaluontoisiksi on yleistynyt tulosraporteissa ja analyytikotkin jättävät entistä yleisemmin kuluja pois tulosanalyysistään. Sekä yritysjohto että osakemarkkinoita seuraavat analyytikot keskittyvät entistä enemmän juuri epävirallisiin lukuihin. He osoittavat myös, että epävirallisten lukujen merkitys yritysten markkina-arvon muodostumisessa (value relevance) on kasvanut merkittävästi verrattuna virallisiin lukuihin verrattuna. (ma. 64-65) Tällöin voitaneen olettaa, että yritysjohdolla on mahdollisuus vaikuttaa yrityksen arvon muodostumiseen raportoimalla parempia tai informatiivisempia lukuja, vaikka päätelmä onkin ristiriidassa esimerkiksi tehokkaiden markkinoiden hypoteesin kanssa. On myös mahdollista, että tiettyjen komponenttien oikaisu raportoiduista luvuista helpottaa ennusteiden tekemistä, ja siten epäviralliset pro forma –luvut olisivat parempia arvonmäärittämisessä. (ma. 42)

3.3 Pro forma –raportoinnin tarkoituksesta ja sen sääntelystä

Kuten luvusta kaksi sekä edellä käsitellystä voidaan päätellä, oikean ja riittävän kuvan parantamisen merkitys on suuri, kun yritykset julkaisevat pro forma –informaatiota, olipa kyse sitten määritelmän mukaisen pro forma –informaation julkaisemisesta tai epävirallisesta pro forma –raportoinnista. Mikäli virallinen informaatio ei riitä esimerkiksi kuvaamaan yritysjärjestelyn vaikutuksia, on yrityksen julkaistava pro forma –tietoja sen vaikutuksista. Tämä on sekä Suomessa että Yhdysvalloissa myös lainsäätäjän ja viranomaisten kanta pro forma –raportointiin. Oikean ja riittävän kuvan parantamisesta tai täydentämisestä on kyse myös silloin, kun yritys julkaisee epävirallista pro forma –informaatiota eli erilaisia muokattuja, operatiivisia lukuja. Tällöin yritysjohto on sitä mieltä, ettei

standardien mukainen laskentatoimi tuota riittävän relevanttia tietoa sijoittajille. Samaa mieltä voivat olla myös sijoittajat tai analyytikot.

Epävirallisen pro forma –informaation julkaisemisen taustalla voi olla myös strategisia tekijöitä. Erilaiset epäviralliset luvut ovat helppo tapa kommunikoida sijoittajille odotusten mukaisia tuloksia tai korostaa tiettyjä seikkoja tuloksesta tai taloudellisesta asemasta samalla mahdollisesti vähätellen seikkoja, joita ei haluta syystä tai toisesta korostaa. Määritelmän mukaista pro forma –raportointia sääntelee Rahoitustarkastuksen kannanotto (K/45/2002/PMO), joka ohjeistaa soveltamaan KHT-yhdistyksen pro forma –ohjetta (2001). Muun muokatun informaation osalta sääntelyn heikkous mahdollistaa ainakin Suomessa melko joustavasti epävirallisen informaation julkaisemisen. Arvopaperimarkkinalaki (495/1989) sääntelee esimerkiksi tilinpäätöstiedotteesta, että sen tulee antaa oikea ja riittävä kuva liikkeeseenlaskijan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Samoin määräävät Helsingin Pörssin säännöt (Helsingin Pörssi 2002, 29). Oikean ja riittävän kuvan puitteissa yhtiö voi julkaista haluamiaan epävirallisiakin lukuja.

Epävirallisten lukujen olleessa kyseessä riski esimerkiksi harhaanjohtavuudesta tai vertailukelpoisuuden heikentymisestä on suurempi kuin virallisia lukuja julkaistaessa, ellei tiettyjä peruseriaatteita noudateta. Yhtiöiden tulisi muun muassa käyttää samoja laskentaperiaatteita vuodesta toiseen epävirallisienkin lukujen osalta sekä julkaista nämä laskentaperiaatteet. Lisäksi yhtiöiden tulisi epävirallisten lukujen ohella julkaista myös viralliset tiedot saman aikaisesti. Yhdysvalloissa uusi sääntely on tiukentanut epävirallisen tiedon julkistamiskäytäntöjä, kuten edellä Yhdysvaltalaisesta sääntelyä käsittelevässä luvussa todettiin.

Epävirallisen pro forma –informaation julkaisemisen taustalla olevat motiivit esimerkiksi tuloksen tasoittaminen ja muut strategiset tekijät ovat mielenkiintoista pohdittavaa muun muassa markkinoiden tehokkuuden kannalta. Keskivahvasti tehokkailla markkinoilla osakkeiden hinnoittelussa heijastuu kaikki julkisesti

saatavilla oleva tieto, jolla voi olla vaikutusta osakkeen arvoon (Riahi-Belkaoui 2000, 345). Jos markkinat ovat tehokkaat, onko tulostietojen esitystavan muokkaamisella merkitystä osakekurssille? Esitystavalla ei pitäisi olla tehokkailla markkinoilla merkitystä, koska markkinat pystyvät tulkitsemaan lukujen takana olevan taloudellisen todellisuuden. Tällöin ei epävirallisen pro forma –informaation julkaisemisesta pitäisi olla hyötyä yritykselle. Määritelmän mukaisen pro forma –informaation voidaan kuitenkin katsoa olevan sijoittajalle merkityksellistä, koska se havainnollistaa sellaista tilannetta, jossa vertailu eri ajanjaksojen ja yritysten välillä voi olla vaikeaa.

Seuraavassa luvussa pohditaan tarkemmin tilinpäätösinformaation yleistä merkitystä ja hyödyllisyyttä sijoittajille. Asiaa tarkastellaan laskentainformaation relevanttiuden lisäksi myös osakemarkkinoiden tehokkuuden näkökulmasta. Lisäksi siinä käsitellään tutkimusta pro forma –informaation merkityksestä ja esitettyjä argumentteja pro forma –informaation hyödyllisyyden puolesta ja vastaan.

4. PRO FORMA –RAPORTOINNIN MERKITYS SIOITTAJILLE

4.1 Tilinpäätösinformaation yleisestä merkityksestä

Laskentatoimen ja taloudellisen raportoinnin merkityksellisyys perustuu epätäydellisiin markkinoihin – markkinoiden epätäydellisyys on luonut kysyntää laskentainformaatiolle ja sen sääntelylle. (Fields et al. 2001, 256). Markkinoiden ongelmat voidaan jakaa kolmeen ryhmään: agenttikustannuksiin, epäsymmetriseen informaatioon ja yrityksen ulkopuolisiin tekijöihin. Agenttikustannukset ovat yleisesti sopimuksiin liittyviä kustannuksia, kuten esimerkiksi johdon kompensatio tai velkakovenantit. Laskentainformaatiolla voidaan pienentää agenttikustannuksia. Epäsymmetrinen informaatio liittyy lähinnä parempaa tietoa omaavan yritysjohtoon ja vähemmän informoitujen sijoittajien välisiin suhteisiin, jolloin laskentainformaatiolla (ja sen suhteen tehtävillä valinnoilla) on merkittävä rooli epäsymmetrisen informaation ongelman lieventämisessä. Muut ulkopuoliset tekijät ovat puolestaan kolmannen osapuolen kanssa solmittuja sopimussuhteita tai sopimukseen perustumattomia suhteita, joissa laskentainformaatiolla voi olla merkitystä. (ma. 257-258)

Laskentainformaation merkitystä sijoittajalle on tutkittu mm. siten, että tutkitaan osakemarkkinoiden reaktiota julkaistuun laskentainformaatioon. Mikäli osakekurssi reagoi tiettyyn raportoituun lukuun tai erään, on sillä merkitystä sijoittajille. (Kam 1990, 168) Kamin mukaan tämä näkemys liittyy sekä tehokkaiden markkinoiden hypoteesiin että laskentainformaation hyödyllisyyteen sen käyttäjille. Mikäli markkinoiden keskivahvan tehokkuuden hypoteesi pitää paikkaansa, yritysten ei kannata manipuloida laskentamenetelmiä, esimerkiksi aktivoida menoja, jotka on aikaisemmin kirjattu kuluksi tai muuttaa poistomenetelmiä. Jos markkinat ovat keskivahvasti tehokkaat, sijoittajat kykenevät havaitsemaan taktikoinnin. (mt. 57-58)

Riahi-Belkaouin (2000, 354) mukaan laskentamenetelmien manipuloinnin lisäksi, jos markkinat ovat tehokkaat, yritysten on myös hyödytöntä muokata laskentainformaation esittämistapaa. Rationaalinen sijoittaja näkee sekä lukujen

että esittämistavan taakse. Jos sijoittajat eivät kykene havaitsemaan tätä, ilmiötä kutsutaan Riahi-Belkaouin (mt. 354) mukaan funktionaaliseksi fiksaatioksi tai naivin sijoittajan hypoteesiksi. Sen mukaan riittävän moni sijoittaja ei kykene havaitsemaan kosmeettisten muutosten todellista luonnetta tai he ”takertuvat” yksipuolisesti tuloslaskelman viimeisen rivin lukuun. Aiheeseen liittyvä tutkimus ei ole tuonut yksiselitteistä vastausta, ovatko sijoittajat rationaalisia vaiko eivät, vaan tulokset tukevat sekä markkinoiden tehokkuus-näkökulmaa että naivin sijoittajan hypoteesia tutkimuksesta riippuen. (mt. 354)

Laskentainformaation merkityksellisyyttä (value relevance) ja hyödyllisyyttä sijoittajalle ovat tutkineet mm. Collins et al. (1997). He toteavat, että yleinen käsitys on, että alkuperäiseen hankintameno perustuvat tilinpäätökset ovat menettäneet merkityksensä, koska talouden luonne on muuttunut. Heidän mukaansa monet väittävät, että muutos teollisuuteen perustuvasta taloudesta korkean teknologian ja palveluiden yhteiskuntaan on vähentänyt perinteisten tilinpäätösten merkitystä arvonmäärityksessä. Collins et al. (ma. 41) havaitsevat puolestaan tutkimuksessaan, joka käsittää neljäkymmenen vuoden aineiston, että tuloksen ja kirjanpitoarvojen yhdistetty merkitys arvonmäärityksessä ei ole laskenut, vaan noussut hiukan. Toisaalta tuloslaskelman alimman rivin merkitys on laskenut, mutta taseen kirjanpitoarvojen noussut. Tutkimustulosten mukaan tämä johtuu osittain aineettomien erien merkityksen kasvusta yritysten taseissa, jolloin tasearvoilla on suurempi merkitys kuin tuloksella. Eri tekijöiden merkityksellisyyteen vaikuttaa kirjoittajien mukaan myös kertaluonteisten erien ja tappioiden raportointi. Yrityksen raportoidessa tappioita tai jos kertaluonteisia eriä on paljon, taseen kirjanpitoarvojen merkitys kasvaa tuloksen kustannuksella. (ma. 41)

Collins et al. (1997) mukaan heidän tutkimustuloksensa yhdistettynä aiempiin tutkimustuloksiin indikoi, että kertaluonteisiksi luokiteltavien erien raportoinnin lisääntyminen on osaltaan johtanut eri tahojen kokemaan tilinpäätösten merkityksellisyyden vähenemiseen. Tilinpäätösten, jotka sisältävä kertaluonteisia eriä runsaasti, koetaan olevan vähemmän laadukkaita, koska kertaluonteiset erät

vaikuttavat tulevaisuuden arvioiden tekemistä. (ma. 43) Huomioitavaa on, että epävirallisista pro forma –luvuista usein oikaistaan juuri kertaluonteisia eriä, mikä Collins et al. (ma.) tutkimustulosten valossa on varsin loogista.

Francis ja Schipper (1999) päätyvät tilinpäätösten merkityksellisyyttä koskevassa tutkimuksessaan samankaltaisiin tuloksiin kuin Collins et al. (1997). Lisäksi he tutkivat väitettä, että tilinpäätösinformaatio olisi erityisen epärelevanttia korkean teknologian yritysten osalta, koska nykyiset tilinpäätöskäytännöt eivät tuota sellaista informaatiota, jonka avulla sijoittaja voisi ennustaa tulevaisuuden kassavirtoja esimerkiksi tutkimus- ja tuotekehityskustannusten kuluksi kirjaamisen osalta. (Francis & Schipper 1999, 342) Francis ja Schipper vertaavat toisiinsa korkean teknologian yritysten ja matalamman teknologian yritysten tilinpäätösinformaation merkityksellisyyttä ja saavat ainoastaan heikkoa ja ristiriitaista evidenssiä siitä, että korkean teknologian yritysten tilinpäätösinformaatio olisi erityisen epärelevanttia. Korkean teknologian yritysten merkityksen lisääntyminen taloudessa ei siis ainoastaan selitä koettua tilinpäätösinformaation merkityksellisyyden vähenemistä. (ma. 347)

Teemaa sivuten Chen et al. (2002) ovat tutkimuksessaan selvittäneet vapaaehtoisen (ylimääräisen) taseinformaation julkaisemista ja yritysjohton insentiivejä sen julkaisemiseen. Tutkimuksen mukaan (ma. 230) ylimääräisen julkaistun taseinformaation määrä on kasvanut, ja tämä johtuu tutkijoiden mukaan tulostietojen epäinformatiivisuudesta ja tulevaisuuden epävarmuudesta. Tässä tilanteessa sijoittajat tarvitsevat relevanttia lisäinformaatiota yrityksen arvonmäärittämisessä, jolloin taseinformaatio muodostuu tulosinformaatiota tärkeämmäksi. Yritysjohto kokee, että sijoittajien lisäinformaation tarve on erityisen suurta korkean teknologian aloilla, tappiollisten yritysten osalta, fuusioissa ja yritysostoissa aktiivisten yritysten osalta, nuorten yritysten osalta sekä sellaisten yritysten osalta, joiden osakkeet ovat keskimääräistä volatiilimpia.

Vaikkakaan ei voida osoittaa, että perinteisen laskentainformaation merkitys olisi laskenut, edellä käsiteltyjen tutkimustulosten valossa tietyissä tilanteissa ja

tietyillä toimialoilla saattaa taloudellinen lisäinformaatio tai muokattu pro forma –informaatio olla sijoittajille tarpeellista. Tältä osin on myös varsin keskeistä, ovatko markkinat tehokkaat vai eivät.

4.2 Pro forma –informaatiosta lisäarvoa

Avainkysymyksiä pohdittaessa pro forma –informaation merkitystä sijoittajille on, antaako pro forma –informaatio sijoittajalle oikeamman ja riittävämmän kuvan yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta vai johtaako (erityisesti epävirallinen) pro forma –informaatiota sijoittajia harhaan. Tätä on tutkittu melko paljon ja tulokset ovat ristiriitaisia. Seuraavaksi käsitellään tutkimuksia, joissa on tutkittu pro forma –raportoinnin merkitystä sijoittajille. Monissa näistä tutkimuksissa on havaittu pro forma –raportoinnilla olevan hyötyä sijoittajalle. Kuitenkin asiaa käsittelevän tutkimuksen joukosta löytyy myös kriittisiä näkökulmia.

Keskustelu pro forma –informaation hyödyllisyydestä ja merkityksellisyydestä keskittyy kahteen päänäkökulmaan. Kriitikot väittävät, että pro forma –luvut johtavat sijoittajia harhaan ja palvelevat ainoastaan johdon kyseenalaisia motiiveja (esim. nostattaa keinotekoisesti osakekurssia tulospalkkioiden kannustamana). Pro forma –raportoinnin hyödyllisyyttä taas puolustetaan sillä, että kertaluonteisten ja ei-rahamääräisten erien oikaiseminen antaa selkeämmän kuvan yrityksen todellisesta tuloksesta. (Bhattacharya et al. 2002, 3-4)

Bhattacharya et al. (2002) analysoivat tutkimuksessaan 1149 tulostiedotetta vuosilta 1998-2000. He tutkivat mm. pro forma –lukujen eroavaisuuksia virallisiin lukuihin nähden, pro forma –lukujen informatiivisuutta ja markkinoiden näkemystä, ovatko pro forma –luvut parempia jatkuvan toiminnan mittareita kuin viralliset luvut. Lisäksi he raportoivat tutkimuksessaan kuvailevaa tietoa yrityksistä, jotka julkaisevat pro forma –informaatiota sekä tietoa tyypillisistä pro forma –oikaisuista. Keskeisimpiä havaintoja tutkimuksessa oli, että sijoittajat kiinnittävät enemmän huomiota pro forma –lukuihin, kuin raportoituihin lukuihin, mistä Bhattacharya et al. (ma. 29) päättävät, että sijoittajat uskovat pro forma –

tulosten olevan parempi mittari yrityksen todellisesta tuloksesta. Tämä tukee tutkijoiden mukaan näkemystä, että pro forma –luvut ovat puhtaampia ja pysyvämpiä kuin viralliset luvut. Huomion arvoista on myös, että eri yritysten pro forma –oikaisut poikkeavat merkittävästi toisistaan ja pro forma –tulokset ovat parempia kuin raportoidut tulokset. Tämä tukee tutkijoiden mukaan kriitikkojen näkemyksiä pro forma –raportoinnin mahdollisesta harhaanjohtavuudesta. (ma. 3)

Brown ja Sivakumar (2001) tutkivat yhdeksän vuoden (1989-1997) aineistolla kolmen eri tulostittarin ennustuskkyä, merkitystä arvonmäärittämisessä ja informaatioisisältöä. Tutkittavat tulostittarit olivat pro forma –tulos (Thomson Financial I/B/E/S –tietokannasta), tulos ennen kertaluonteisia eriä ja päättäneitä toimintoja (virallinen) sekä operatiivinen tulos, joka on saatu Compustat –tietokannasta. Tutkimuksessa ei siis tutkittu yritysten itsensä julkaisemia pro forma –lukuja, vaan analyytikoiden oikaisemia lukuja. Tutkijat havaitsivat, että kaikkien kolmen tutkittavan ominaisuuden osalta pro forma –tulos on laadukkaampi mittari kuin operatiivinen tulos, joka on puolestaan parempi kuin tulos ennen kertaluonteisia eriä ja päättäneitä toimintoja. (ma. 16-23)

Brownin ja Sivakumarin (2001) tutkimus ei siis raportoi yritysten itsensä julkaisemista ja oikaisemista pro forma –tuloksista mitään. Yrityksen itsensä julkaisemat luvut heijastaisivat yritysjohtoon omaa käsitystä yrityksensä tuloksen muodostumisesta ja taloudellisesta tilasta, mitä analyytikoiden näkemys ei tee. Toisaalta tutkimuksessa osoitetaan, että markkinaosapuolet kiinnittävät enemmän huomiota pro forma –lukuihin ja pitävät niitä parempina kuin virallisia lukuja. Brownin ja Sivakumarin (ma. 26) oletuksena on, että markkinat ovat tehokkaat, jolloin osakkeiden hinnat heijastelevat niitä tulostittareita, joita markkinat pitävät laadukkaimpina. Tuloksia joiden mukaan sijoittajat kiinnittävät enemmän huomiota pro forma –lukuihin kuin virallisiin tulostietoihin raportoivat tutkimuksessaan myös Bradshaw ja Sloan (2002), joiden tutkimustuloksia käsiteltiin edellä sivulla 23.

Pro forma –informaation hyödyllisyyteen uskovien argumentit keskittyvät siis useimmiten virallisten lukujen epärelevanttiuteen ja yritysjohdon oman näkemyksen hyödyllisyyteen sijoittajille. Yritysjohdo tietää enemmän yrityksensä toiminnasta ja tulevaisuudesta kuin yrityksen ulkopuoliset tahot, jolloin pro forma –informaatio on yksi tapa viestittää yritysjohdon näkemyksiä sijoittajille (Seppänen 2002, 3). Seppäsen (ma. 4) mukaan yritysjohdo argumentoi sijoittajien vaativan pro forma –tulosten julkaisemista, mihin viittaa myös se, että analyytikot eivät juurikaan käytä virallisia lukuja analyyseissaan, vaan oikaisevat tai ”normalisoivat” näitä ensin. Tällöin siis ovat kyseessä epäviralliset pro forma –luvut, eivätkä esimerkiksi KHT-yhdistyksen tai SEC:n määritelmien mukaiset pro forma –tilinpäätöstiedot.

4.3 Kritiikkiä pro forma –informaatiota kohtaan

Kuten jo aiemmin todettu, epävirallisen pro forma –informaation on väitetty johtavan sijoittajia harhaan ja erilaisten oikaisujen tekemisen vaikeuttavan vertailua eri yritysten ja toimialojen välillä. Myös saman yrityksen eri tilikausien välinen vertailu voi vaikeutua, jos oikaisut tehdään eri tavalla eri tilikausina. Tätä käsitystä tukevat ennen kaikkea viranomaistahot (esimerkiksi SEC), mutta empiiristäkin tutkimusta asiasta on.

Yhdysvalloissa laadittiin selkeä ohjeistus pro forma –raportointia koskien Sarbanes-Oxley lain myötä. Sitä ennen SEC esitti huolensa tiedotteessaan ”Cautionary Advice Regarding the Use of ‘Pro Forma’ Financial Information in Earnings Releases” (SEC 2001). Siinä SEC totesi, että pro forma –informaatiosta voi olla hyötyä sijoittajille esimerkiksi, jos sillä pyritään kiinnittämään huomiota olennaisimpiin seikkoihin, mutta tietyissä olosuhteissa epäviralliset pro forma –luvut voivat johtaa sijoittajia harhaan. Erityisesti ongelmallista SEC:n (2001) mukaan on se, että pro forma –informaation määritelmä ja sisältö vaihtelevat, jolloin vertailukelpoisuus eri yritysten ja tilikausien välillä heikkenee. Harhaanjohtavuuden riskiä lisää myös se, jos virallista informaatiota ei esitetä yhdessä pro forma –informaation kanssa tai jos oikaisujen perusteita ei julkaista.

SEC kehottaa tiedotteessaan sijoittajia lukemaan pro forma –tulostietojen ohella myös viralliset tilinpäätöstiedot.

Myös laskentatoimen ammattilaiset ovat esittäneet huolensa pro forma –raportoinnin mahdollisesta harhaanjohtavuudesta. Halsey ja Soybel (2002, 13) muistuttavat, että epävirallisilla pro forma –luvuilla tärkeää informaatiota voidaan jättää kertomatta, vaikka tavoitteena olisikin korostaa sijoittajille liiketoiminnan ydintoimintoja ja niiden tuloksia. Viralliset luvut ovat tärkeä viitekehys tulkitessa pro forma –lukuja. Kertaluonteisilla erillä, kuten arvonalennuksilla, jaksotuksilla ja muilla kuluilla voi olla merkitystä, vaikka ne oikaistaan epävirallisissa pro forma –luvuissa pois. Nämä luvut voivat Halseyn ja Soybeln (ma. 13) mukaan olla indikaattoreita yritysjohdon heikosta kyvystä käyttää yrityksen pääomaa, jolloin sijoittajan ei pitäisi tarkastella ainoastaan pro forma –lukuja, vaan koko tilinpäätöstä liitetietoineen. Kirjoittajat korostavat sijoittajan omaa vastuuta: sääntelyllä ei heidän mukaansa pystytä korvaamaan sijoittajan omaa huolellista perehtymistä sijoituskohteeseen.

Kriittisiä tutkimuksia edustaa Doylen, Lundholmin ja Solimanin (2003) tutkimus, jossa he tutkivat kertaluontoisten ja ei-rahamääräisten erien merkitystä yrityksen tulevan arvon ennustajana. Tällaiset kertaluonteiset tai ei-rahamääräiset erät oikaistaan usein epävirallisissa pro forma –luvuissa merkityksettöminä pois. Oikaistut erät ovat usein kulueriä. Heidän tavoitteenaan oli tutkia 1) heijastelevatko pro forma –luvuista oikaistut erät tulevaisuuden kassavirtoja, ja 2) reagoivatko osakemarkkinat tähän informaatioon oikein. Jos pro forma –luvuista oikaistut kulut ovat kertaluonteisia, ne eivät heijastele tulevaisuuden kassavirtoja. Tutkimus suoritettiin tutkimalla 143,462 kappaletta neljännesvuosittaista tulostietoa vuosilta 1988-1999 ja osakkeen tuottoa kolmen vuoden aikana tuloksen julkaisemisen jälkeen.

Doyle et al. (2003) osoittavat tutkimuksessaan, että kriitikkojen huolella pro forma –informaation mahdollisesta harhaanjohtavuudesta on todellisuuspohjaa. He osoittavat, että yhden dollarin oikaistu kulu ennakoiti 3328 dollaria vähemmän

kassavirtaa seuraavan kolmen vuoden aikana, joten kertaluonteisena oikaistut kulut eivät ole merkityksettömiä eivätkä kertaluonteisia. Mikäli osakemarkkinat osaavat reagoida tähän oikein, sijoittajia ei kuitenkaan ole johdettu harhaan. Tutkimuksessa osoitetaan, että osakemarkkinat reagoivat oikaisuihin oikean suuntaisesti, mutta eivät riittävän paljon. Osakkeiden tuotot laskevat kolmen vuoden aikana tilastollisesti (ja taloudellisesti) merkitsevästi. Markkinat eivät kirjoittajien mukaan reagoi riittävästi epävirallisista pro forma –tuloksista oikaistuihin kuluihin, vaan sijoittajat menevät systemaattisesti harhaan.

Pro forma –informaation hyödyllisyyden puolesta puhujat usein argumentoivat, että virallinen laskentainformaatio ei ole riittävää päätöksenteossa. Tilinpäätösinformaation merkityksellisyyttä käsittelevässä tutkimuksessa on osoitettu, että virallisen informaation merkitys ei ole laskenut viime vuosina. Tietyissä tilanteissa lisäinformaatio voi kuitenkin olla tarpeen. Edellä käsitellyistä tutkimuksista (Bhattacharya et al. 2002, Bradshaw & Sloan 2002, Brown & Sivakumar 2003 ja Doyle et al. 2003) voidaan yhteenvedona päätellä, että sijoittajat käyttävät pro forma –lukuja päätöksenteossaan, mutta eivät oikein. Pro forma –informaatio voi antaa sijoittajalle syvällisempää tietoa yrityksen ydinliiketoiminnoista, mutta sillä voidaan johtaa myös sijoittajia harhaan. Vastuu on sekä raportoivalla yrityksellä että sijoittajalla. Yritysten tulisi raportoida epävirallisten pro forma –lukujen taustalla olevat oikaisut ja niiden vaikutukset verrattuna viralliseen tulokseen sekä käyttää samoja oikaisuperusteita vuodesta toiseen. Sijoittajien tulisi puolestaan perehtyä riittävällä huolellisuudella sijoituskohteisiin, jolloin riski pro forma –informaation harhaanjohtavuudesta pienenee.

5. PRO FORMA –RAPORTOINTI SUOMALAISISSA PÖRSSIYHTIÖISSÄ VUOSINA 2000-2002

Tässä luvussa käsitellään tutkielman tutkimusmetodologia sekä tutkimusaineisto ja sen analyysi. Tutkimusfilosofinen lähtökohta on positivistinen, jolloin objektiivisten havaintojen perusteella analysoidaan tutkimusaineistoa pyrkien tekemään johtopäätöksiä aineiston perusteella (Saunders et al. 2003, 83-84). Lähestymistapa tutkimuksessa on deduktiivinen, sisältäen kuitenkin induktiivisia piirteitä. Deduktiivisessa lähestymistavassa teorian perustella muodostetaan hypoteesit, joita testataan johtopäätösten tekemiseksi. Induktiivisessa lähestymistavassa puolestaan tutkimusaineiston analyysin perusteella muodostetaan teoria. (mt. 85) Tämä tutkimus sisältää elementtejä molemmista lähestymistavoista, sillä yhtäältä tutkimuksessa pyritään lisäämään tietoa ja ymmärrystä pro forma –raportoinnista ilmiönä ja toisaalta taas selvittämään pro forma –raportoinnin muutosta KHT-yhdistyksen julkaiseman pro forma –ohjeen jälkeen.

Empiirisen osion kahdessa ensimmäisessä alaluvussa on deskriptiivistä, kuvailevaa analyysia pro forma –raportoinnista ilmiönä. Niissä käsitellään pro forma –raportoinnin yleisyyttä ja sen syitä sekä pro forma –raportoinnin eroavaisuuksia viralliseen informaatioon verrattuna. Kolmas alaluku keskittyy pro forma –raportoinnin muutokseen KHT-yhdistyksen julkaisemaan pro forma –ohjeen myötä. Siinä haetaan vahvistusta hypoteesille, että pro forma –raportointi on muuttunut laadukkaammaksi ohjeen myötä. Kvantitatiivinen analyysi tutkimuksessa on deskriptiivistä, tutkimuksessa ei pyritä tilastollisin menetelmin osoittamaan riippuvuuksia tai kehityssuuntia, sillä aineiston pienestä koosta johtuen se ei olisi mahdollista. Analyysin kolmas osa, eli pro forma –raportoinnin laadun muutoksen analysointi, on toteutettu kvalitatiivisin menetelmin luokittelemalla kvalitatiivista dataa laatuominaisuuksien perusteella ja analysoimalla tätä.

Tutkimuksessa on mukana 89 Helsingin pörssin päälistalla 1.9.2003 noteerattuna ollutta yhtiötä. (*Liite 1*) Mukana ovat kaikki yhtiöt lukuun ottamatta pankki-,

vakuutus-, ja sijoitustoimialojen yhtiöitä. Aineisto on poikkileikkausaineisto kolmelta vuodelta, käsittäen yhtiöiden vuosikertomuksissa julkaistut tilinpäätökset vuosilta 2000-2002 sekä näihin tilinpäätöksiin liittyvät tilinpäätöstiedotteet, jotka on annettu pörssille.⁷ Tutkimuksessa käsitellään vuosikertomuksissa julkaistuja tilinpäätöksiä, jotka eivät välttämättä sisällä yhtiön kaikkea tilinpäätösinformaatiota, vaikka useimmiten näin kuitenkin lienee. Vuosikertomukset ovat merkittävä tilinpäätösinformaation jakelukanava sijoittajille, joiden perusteella sijoittajat voivat perehtyä syvällisemmin tilinpäätösinformaatioon kuin esimerkiksi tilinpäätöstiedotteiden avulla. Siten niissä annettu informaatio on tutkimuksen kannalta relevanteinta. Tilinpäätöstiedotteet on otettu mukaan aineistoon vuosikertomusten tilinpäätöstietojen lisäksi, koska niistä sijoittajat saavat näistä tilinpäätösinformaation vuosikertomuksia aikaisemmin, jolloin niiden merkitys taloudellisen informaation välittäjänä on suuri.

Vuosikertomuksien tilinpäätöstiedoista ja tilinpäätöstiedotteista on kartoitettu pro forma –informaatiota. Aihealueeseen liittyvän käsitteistön moninaisuuden vuoksi ns. vertailutilinpäätökset (ks. määritelmä s. 3-4) ovat myös olleet kartoituksen kohteena. Pro forma –informaation määritelmä ja muu käsitteistö ovat selkiytyneet vasta KHT-yhdistyksen vuonna 2001 julkaiseman ohjeen myötä, joten pro forma –informaation tulkinta on tässä tutkimuksessa laaja. Pro forma –informaatioksi on tässä yhteydessä tulkittu ilmaisut ”pro forma”, ”jatkuvan toiminnan”, ”vertailukelpoinen” tilinpäätös/tulos/tase sekä vastaavat ilmaisut. Yksittäisiä mainintoja vertailukelpoisesta tai jatkuvan toiminnan tuloksesta esimerkiksi toimintakertomuksessa tai tilinpäätöstiedotteissa esiintyviä epävirallisia tunnuslukuja, ei ole huomioitu tutkimuksessa, vaikka ne epävirallisia lukuja ovatkin. Yksittäisten mainintojen tarkastelu ei kuitenkaan olisi tutkielman tarkoituksen kannalta relevanttia, vaikka niitä esiintyykin yleisesti mm. tilinpäätöstiedotteissa.

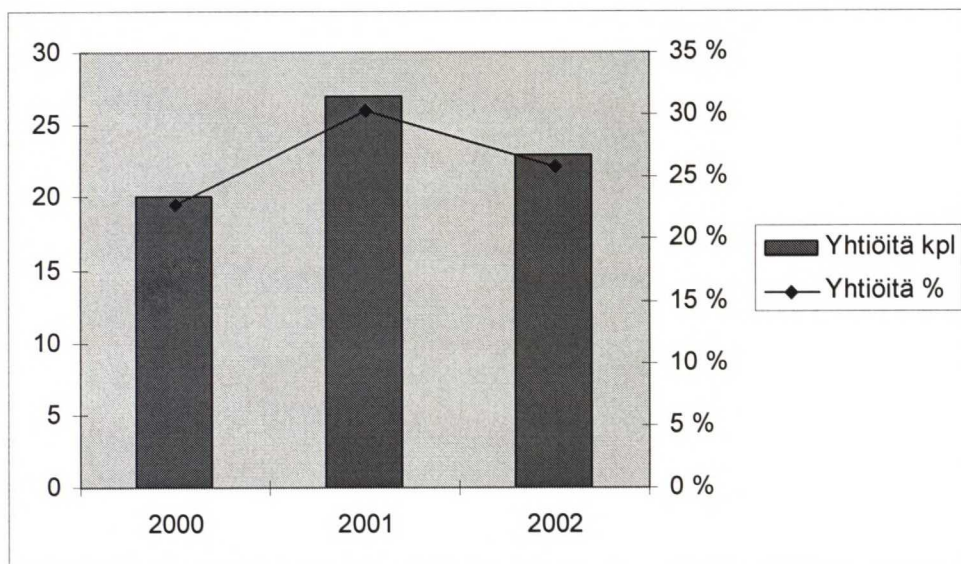
⁷ Jos tarkastelujaksolla tapahtunut yrityskauppa, fuusio tms., aineistoon on otettu mukaan konsernin nykyisen emoyhtiön antama tilinpäätösinformaatio ennen järjestelyä. Poikkeuksena tästä TeliaSonera Oyj, jonka osalta on otettu Sonera Oyj:n tilinpäätökset vuosilta 2000-2001, koska tutkimus keskittyy suomalaiseen pro forma –raportointiin.

Tutkimusaineisto on kerätty objektiivisin perustein, joten tutkimuksen reliabiliteetti on deskriptiivisessä osuudessa hyvä. Samoin validiteetin voidaan sanoa olevan tältä osin olevan hyvä. Pro forma –raportoinnin laadun muutoksen analyysissä laatuominaisuudet ovat suurimmaksi osaksi objektiivisesti havaittavissa, mutta siltä osin reliabiliteettia heikentää laatuominaisuuksien osittainen subjektiivinen arviointi. Tutkimuksen validiteetin suurin ongelma on se, että kausaalisen yhteyden osoittaminen pro forma –ohjeen julkaisemisen ja laadun parantumisen tai muiden muutosten välillä on vaikeaa. Kvalitatiivisella analyysillä pystytään kuitenkin havaitsemaan indikaattoreita tällaisesta.

5.1 Pro forma –ilmiön yleisyys ja perusteet raportoinnille

Tässä luvussa käsitellään pro forma –raportoinnin yleisiä piirteitä ja syitä sen julkaisemiselle. Ensin tarkastellaan pro forma –raportoinnin yleisyyttä sekä toimialakohtaisia eroja, jonka jälkeen syvennytään syihin, joiden vuoksi pro forma –tietoja annetaan.

Tutkittujen 89 yrityksen joukosta 31 (35%) antoi jonkinlaista pro forma –informaatiota ajanjaksolla 2000-2002. Vuosittaiset määrät eivät merkittävästi vaihdelleet: vuonna 2000 pro forma –informaatiota antoi 20 tutkituista yhtiöistä, vuonna 2001 yhtiöitä oli 27 ja vuonna 2002 23 (*Kaavio 1*). Pro forma –informaatiota raportoivien yhtiöiden vuosittaiset suhteelliset osuudet kaikista tutkituista yhtiöistä vaihtelivat 23 prosentin (2000) ja 30 prosentin (2002) välillä. Pro forma –raporttien lukumäärän kehityssuunnasta ei tämän perusteella voida tehdä johtopäätöksiä.

Kaavio 1. Pro forma –raportoinnin yleisyys

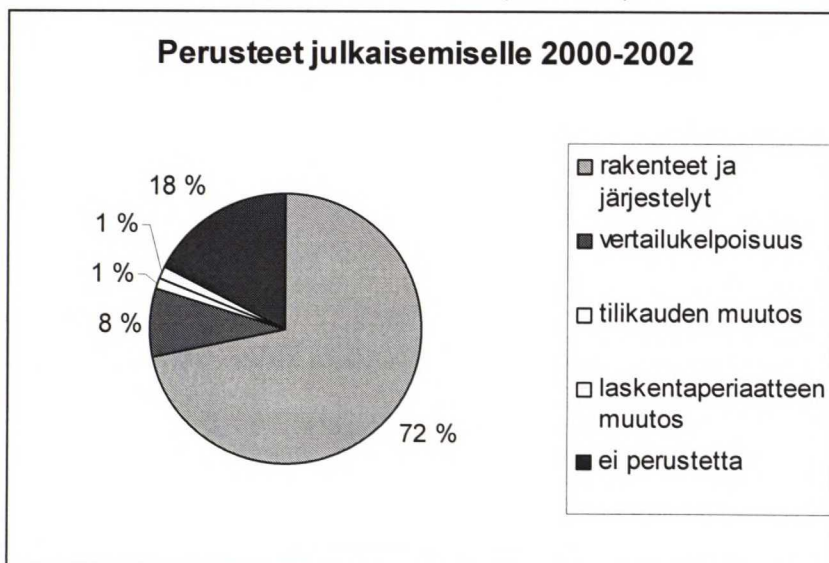
Toimialakohtaisia eroja pro forma –raportoinnin yleisyyden osalta on aineiston perusteella vaikea analysoida. Tutkimuksessa olleet yhtiöt ovat jakautuneet Helsingin pörssin päälistalla 13 eri toimialaan, joista useissa on vain muutama yhtiö ja vain joillakin toimialoilla niin monta yhtiötä, että toimialojen keskinäinen vertailu olisi mielekästä. Esimerkiksi monialayrityksiä edustaa Helsingin pörssin päälistalla vain yksi yhtiö, Aspo Oyj, joka on julkaissut pro forma –informaatiota. Tällöin pro forma –informaatiota antavien yhtiöiden suhteellinen osuus olisi toimialalla 100%. Toimialoista voidaan vertailuun poimia esimerkiksi ne, joilla on enemmän kuin viisi yhtiötä. Tällöin tarkasteltavaksi jäävät muut palvelut, metalliteollisuus, elintarviketeollisuus, tietoliikenne ja elektroniikka, viestintä sekä muu teollisuus, joiden lukumäärät ja pro forma –raportoinnin suhteellinen yleisyys vuosina 2000-2002 ilmenevät seuraavasta taulukosta.

Toimiala	Yhtiöitä	Pro forma kpl	Pro forma %
Muut palvelut	8	1	13
Metalliteollisuus	12	3	25
Elintarviketeollisuus	7	1	14
Tietoliikenne ja elektroniikka	26	13	50
Viestintä	6	3	50
Muu teollisuus	10	2	20

Taulukosta voidaan havaita, että toimialoilla tietoliikenne ja elektroniikka sekä viestintä pro forma –informaatiota antaneiden yhtiöiden suhteellinen osuus

tutkitulla ajanjaksolla oli 50%, mikä ylittää selvästi pro forma –informaatiota antaneiden yhtiöiden osuuden koko aineistosta (35%). Tämä johtunee siitä, että kyseisillä toimialoilla on tehty enemmän yritysjärjestelyjä verrattuna muihin tarkastelun kohteena oleviin toimialoihin. Pro forma –raportoinnin suhteellinen yleisyys muilla tarkasteluun poimituilla toimialoilla ei nouse koko aineistoa suuremmaksi.

Yleiskatsaus pro forma –informaation antamisen syihin kertoo, että perusteet sen antamiselle oli ilmoitettu useimmissa (82 %) tapauksissa. Selvästi yleisimmät syyt liittyivät erilaisiin yritysjärjestelyihin ja rakennemuutoksiin (72%), kuten yritysostoihin ja –myynteihin, sulautumisiin ja jakautumisiin sekä liiketoiminnoista luopumisiin. Rakenteelliset muutokset ovatkin KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen mukainen peruste pro forma –informaation antamiselle. Jotkut yritykset (8%) ilmoittivat pro forma –raportoinnin perusteeksi yksinkertaisesti vertailukelpoisuuden kertomatta, miksi viralliset luvut eivät ole vertailukelpoisia. Lähes joka viidennessä (18%) tapauksessa perustetta ei kerrottu, vaikka se pitäisi pro forma –ohjeen mukaan antaa. Joissakin tapauksissa syy tulee kuitenkin implisiittisesti esiin esimerkiksi toimintakertomuksessa, josta lukija voi päätellä todennäköisen syyn. Tällaisessa tilanteessa pro forma –informaation antamisen peruste jää kuitenkin epävarmaksi, joten tutkimuksessa nämä tilanteet on tulkittu sellaisiksi, joissa syytä ei ole annettu. (Kaavio 2)

Kaavio 2: Pro forma –informaation julkaisemisen perusteet

Seuraavassa taulukossa tarkastellaan yritysten antamia perusteita pro forma –informaation julkaisemiselle yksityiskohtaisemmin. Tarkastelu erottelee 12 eri syyryhmää ja tuo esille eri yritys- ja rakennejärjestelyjen tyypit vuosittain. Eri perusteita julkaisemiselle on vuosittain enemmän kuin kyseisenä vuonna pro forma –informaatiota antaneita yhtiöitä, koska yhdellä yhtiöllä voi olla useampia eri perusteita eri tyyppisen muokatun informaation julkaisemiselle. Esimerkiksi vuonna 2001 tutkituista yhtiöistä 27 julkaisi pro forma –informaatiota, näistä neljä ei ilmoittanut syytä lainkaan, mutta eri syitä ilmoitettiin kyseisenä vuonna 26 kappaletta.

PERUSTE	2000 kpl / %	2001 kpl / %	2002 kpl / %
Ei perustetta	4 / 20%	4 / 13%	5 / 19%
Vertailukelpoisuus	1 / 5%	3 / 10%	2 / 8%
Aikaisempi järjestely	6 / 30%	7 / 23%	12 / 46%
Tuleva järjestely	1 / 5%	0	0
Yritysosto	2 / 10%	5 / 17%	2 / 8%
Lopetettu/myyty liiketoiminta	3 / 15%	4 / 13%	0
Rakennejärjestely	0	1 / 3%	0
Sulautuminen	1 / 5%	1 / 3%	3 / 12%
Jakautuminen	1 / 5%	4 / 13%	0
Tilikauden muutos	1 / 5%	0	0
Aikaisempi tilikauden muutos	0	1 / 3%	1 / 4%
Laskentaperiaatteen muutos	0	0	1 / 4%

Taulukossa on eroteltu aikaisempien tilikausien aikana toteutuneet järjestelyt ja muutokset erilleen, koska näin saadaan selkeämpi kuva juuri kyseisen vuoden pro forma –raportoinnista. Aikaisempien tilikausien järjestelyt ja muutokset näkyvät yhtiöiden tilinpäätöksissä pro forma –vertailutiedoissa toimintakertomuksessa ja joskus myös tilinpäätöksen taulukko-osassa tai tilinpäätöksen yhteydessä annettavassa muussa pro forma –taloudellisessa informaatioissa, joten ne muodostavat lähinnä vertailukohdan kyseisen tilikauden informaatiolle, eivätkä itsenäistä osaa tilinpäätöksestä.

Vuonna 2001 julkaistiin tutkimusajanjaksolla määrällisesti eniten pro forma –informaatiota ja yleisin peruste sille oli rakenteisiin ja järjestelyihin liittyvä (yht. 76%). Tämä voi johtua siitä, että kyseisenä vuonna toteutettiin tutkituissa yrityksissä erilaisia yritysjärjestelyjä vuosia 2000 ja 2002 enemmän tai siitä, että nämä järjestelyt koettiin sellaisiksi, joista on tarpeellista antaa pro forma –informaatiota. Taulukosta on myös havaittavissa, että KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen julkaisemisen jälkeen vuonna 2001 raportoinnin peruste jätettiin entistä harvemmin kertomatta, mikä todennäköisesti indikoi ohjeen vaikutuksesta. Mielenkiintoista on, että vuonna 2002 ei lopetettujen liiketoimintojen osalta annettu lainkaan vertailevaa informaatiota (tätä kutsutaan yleisesti myös pro forma –informaatioksi), vaikka esimerkiksi KHT-yhdistyksen pro forma –ohje näin ohjeistaa tekemään.

Taulukosta voidaan havaita, että vuonna 2002 yleisin peruste julkaisemiselle (46%) pro forma –informaatiota oli aikaisempien tilikausien yritysjärjestelyt, mikä kertoo kyseisen vuoden osalta vähäisestä tarpeesta tai halusta antaa pro forma –informaatiota. Tällöin pro forma –raporteissa näkyy vain aikaisempien tilikausien järjestelyjen seurauksena annettu pro forma –informaatio. Vuoden 2001 runsas pro forma –raportointi heijastuu tähän. Vaikutusta ”uuden” pro forma –informaation vähentymiseen on voinut myös olla KHT-yhdistyksen ohjeistuksella, jonka myötä pro forma –raportoinnin laadulle asetettavat vaatimukset nousivat. Ohje ilmestyi vuonna 2001 koskien tarjous- ja listalleottoesitteitä, ja vasta vuonna 2002 sekä KHT-yhdistys (2002a, 164) että Rata (Rahoitustarkastus tiedottaa 4/2002) linjasivat, että ohje on sovellettavissa myös säännölliseen ja jatkuvaan tiedonantoon, joten on mahdollista, että ohjeen vaikutus näkyy muussa taloudellisessa informaatioissa kuin esitteissä vasta vuonna 2002. Tätä näkemystä ei kuitenkaan tämän tutkimuksen muu analyysi tue.

Pro forma –informaation tulevaisuusnäkökulma vaikuttaisi Suomessa olevan vähämerkityksinen. Vain yksi yhtiö raportoi tulevan järjestelyn mahdollisesta vaikutuksesta sen tulokseen ja taloudelliseen asemaan. Lassila & Tikanoja Oyj raportoi tilikauden 2000 tilinpäätöstiedotteessaan suunnitellun jakautumisen pro

forma –vaikutuksista. Tilinpäätöstiedotteen julkaisuhetkellä oli tiedossa, että yhtiön hallitus aikoo esittää yhtiökokoukselle Lassila & Tikanojan jakautumista uudeksi Lassila & Tikanoja Oyj:ksi ja J.W. Suominen Yhtymä Oyj:ksi. Uusista yhtiöistä annettiin tilinpäätöstiedotteessa lisätietona pro forma –lukuja liikevaihdosta, kannattavuudesta ja taloudellisesta asemasta kuluneelta sekä kahdelta aikaisemmalta tilikaudelta.

Tulevaisuuden järjestelyjen vaikutuksista raportointi voi olla hankalaa pörssiyrityksille epävarmuustekijöiden ja salassapitoseikkojen vuoksi. Järjestelyt eivät välttämättä toteudu suunnitellulla tavalla tai sopimuskumppanin kanssa on sovittu salassapidosta, jolloin valmisteluvaiheessa olevasta järjestelystä raportointi on vaikeaa. Myös lainsäädäntö ja markkinapaikan ohjeistus asettavat omat rajoituksensa tulevista järjestelyistä tiedottamiselle. Ainoastaan järjestelystä, josta on jo päätetty virallisesti tai niistä on tehty julkistettu esitys päättävälle taholle, on mahdollista raportoida tai antaa pro forma –informaatiota. Tulevaisuusnäkökulma on tästä huolimatta kuitenkin olemassa: KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen mukaan toteutuneenkin järjestelyn pro forma –informaation tulee auttaa sijoittajaa arvioimaan yhtiön tulevaisuutta (KHT-yhdistys 2001,6). Toteutuneen järjestelyn osalta tulevaisuusnäkökulman erottaminen muista näkökulmista on kuitenkin hankalaa. Selkeimmin tulevaisuusnäkökulma tulee esiin tulevien järjestelyjen pro forma –vaikutuksista raportoitaessa.

Kokonaisuudessaan tarkasteltuna pro forma –informaation julkaisemisen yleisimpänä motiivina on erilaisten yritysjärjestelyjen seurauksien havainnollistaminen, mikä vastaakin yleistä suomalaista käsitystä pro forma –informaatiosta oikean ja riittävän kuvan täydentäjänä. Muutokset yrityksen rakenteessa ja liiketoiminnassa vaikeuttavat taloudellisen tuloksen arviointia sekä vertailua eri tilikausien välillä. Esimerkiksi tilanteissa, joissa yritys on jakautumisen seurauksena aloittanut toimintansa kalenterivuoden aikana ja ensimmäinen tilikausi on poikkeuksellisen lyhyt, koko kalenterivuodelta annettu pro forma –informaatio täydentää virallista tilinpäätöstä siten, että

tilinpäätösinformaation käyttäjien mahdollisuus saada oikea ja riittävä kuva yrityksen toiminnan tuloksesta paranee.

Pro forma- tai vertailevan informaation julkaisemisen taustalla voi olla myös strategisia tekijöitä, joita käsiteltiin luvussa 3.2. Kuten edellä todettiin, 18 prosentissa tapauksista syytä pro forma –informaation julkaisemiselle ei ilmoitettu. Lisäksi kahdeksassa prosentissa tapauksista syyksi annettiin vain vertailukelpoisuus ilman tarkempaa selitystä. Näissä tapauksissa on mahdollista, että pro forma- tai vertailevan informaation antamisen motiivina on erilaiset strategiset tekijät, kuten tuloksen tasoittaminen tai markkinoiden odotusten täyttäminen.

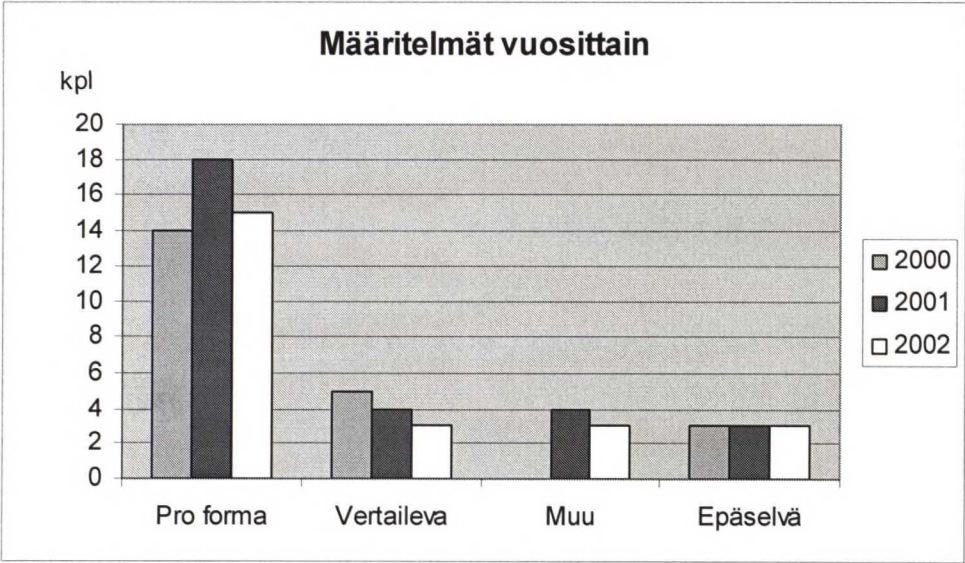
5.2 Pro forma –informaation eroavaisuudet viralliseen informaatioon verrattuna

Pro forma –informaatio voi poiketa virallisesta informaatiosta huomattavastikin ja monilla eri tavoilla. Tässä luvussa käsitellään pro forma –informaation eroavaisuuksia viralliseen informaatioon verrattuna suomalaisten yhtiöiden raporteissa. Ensin tarkastellaan yritysten soveltamia erilaisia pro forma –käsitteitä, jonka jälkeen selvitetään, millaisia muutoksia ja oikaisuja pro forma –informaatioon on tehty. Luvun lopussa tarkastellaan pro forma –informaation laajuutta, eli mitä pro forma –informaatiota yritykset julkaisevat, antavatko ne vain joitakin tunnuslukuja vai kokonaisia tilinpäätöksiä pro forma –muodossa. Samassa yhteydessä selvitetään myös, vaihtelee pro forma –raporttien laajuus eri tilanteissa.

5.2.1 Yritysten soveltamat pro forma -käsitteet

Pro forma –määritelmän ollessa epäselvä, kuten jo ensimmäisessä luvussa todettiin, yritysten soveltamat pro forma –käsitteet poikkeavat toisistaan. Tämän vuoksi selvitetessä pro forma –informaation eroavaisuuksia viralliseen informaatioon verrattuna, on syytä aloittaa tarkastelu pro forma –määritelmästä. Tutkimusaineistosta selvitettiin, mitä eri yritykset tarkoittavat pro forma- tai vertailevalla informaatiolla. Yritysten raportoiminen pro forma –laskelmien laadintaperiaatteiden perusteella määritelmät jaettiin neljään ryhmään:

varsinaiseen pro forma –informaatioon, vertaileviin tietoihin, muuhun epäviralliseen informaatioon ja epäselviin. Epäselvissä tapauksissa pro formaksi kutsuttujen lukujen laskentaperusteet oli jätetty kokonaan kertomatta, jolloin on mahdotonta tietää, millaisesta oikaistusta informaatiosta on kyse. (Kaavio 3)

Kaavio 3: Pro formaksi kutsutun informaation varsinainen määritelmä

Yritysten julkaisema pro forma –informaatio näyttää siis suurimmaksi osaksi olevan määritelmällisestikin pro forma –informaatiota, eli yritysjärjestelyjen tms. seurauksena havainnollistetaan liiketoimen vaikutuksia oikaisemalla virallista taloudellista informaatiota sellaisilla tapahtumilla tai erillä, joita ei todellisuudessa ole ollut olemassa ja/tai tapahtuneet kyseisenä ajankohtana. Lisäksi yritykset antavat jonkin verran vertailevaa ja muuta epävirallista informaatiota, mutta näiden määrä vaikuttaisi ajanjaksolla hieman vähentyneen. Määritelmällisesti epäselviä raportteja oli kunakin vuonna kolme, näistä yhtiöistä kaksi oli jokaisena kolmena vuonna sama ja kolmas vaihteli vuodesta toiseen. Kahden toistuvasti epäselvästi raportoineen yhtiön osalta puute ei kuitenkaan ollut merkittävä – molemmissa tapauksissa kyse oli tilinpäätöksen ohessa annetusta taloudellisesta lisäinformaatiosta. Erilaisen pro formaksi kutsutun informaation havainnollistamiseksi seuraavassa käsitellään esimerkkitapaukset kustakin neljästä ryhmästä (pro forma, vertaileva, muu, epäselvä).

Pro forma –informaatio

Elektrobit Group Oyj raportoi vuoden 2002 tilinpäätöksen yhteydessä pro forma –informaatiota, koska JOT Automation –konserni ja Elektrobit –konserni yhdistyivät tilikauden aikana, jolloin on katsottu tarpeelliseksi havainnollistaa järjestelyn vaikutuksia pro forma –informaatiota antamalla. Viralliseen tilinpäätökseen on yhdistelty JOT Automation –liiketoiminta-alue koko tilikaudelta ja Elektrobit –liiketoiminta-alue ajalta 1.6.2002-31.12.2002. Pro forma –lukuihin on puolestaan yhdistelty molemmat mainitut liiketoiminta-alueet koko tilikaudelta. Lisäksi pro forma –luvut on annettu edelliseltä tilikaudelta. Pro forma –tiedot on pääosin yhdistelty Elektrobit- ja JOT Automation –konsernien virallisista luvuista. Niistä on kuitenkin eliminoitu pro forma –konsernin sisäiset liiketapahtumat sekä tehty muutamia muita oikaisuja. Elektrobit Group Oyj antaa tilinpäätöksessään lisätietona pro forma –tuloslaskelman, -taseen sekä -rahoituslaskelman vuosilta 2002 ja 2001. Lisäksi liitetiedoissa on annettu liikevaihdon jakaumaa kuvaavia pro forma –lukuja molemmilta vuosilta. Yhtiö mainitsee, että pro forma –laskelmat on laadittu KHT-yhdistyksen ohjeen mukaan.

Vertaileva informaatio

Teleste Oyj on antanut tutkimusajanjaksolla 2000-02 jokaisena vuotena vertailevaa informaatiota tilinpäätöksen yhteydessä. Teleste Oyj on antanut näinä vuosina sekä tilinpäätöstiedotteissa että tilinpäätöksen toimintakertomuksessa ja tuloslaskelman yhteydessä vertailevaa informaatiota myytyjen liiketoimintojen osalta. Yhtiö on vuosina 2000 ja 2001 myynyt liiketoimintoja, minkä vuoksi se on raportoinut virallisten tilinpäätösten ohella vertailevaa informaatiota ilman myytyjä liiketoimintoja. Vertailevaa informaatiota on annettu sekä verbaalisessa että numeerisessa muodossa ja yhtiö kutsuu sitä vaihtelevasti joko vertailukelpoiseksi tai pro forma -informaatioksi. Liiketoiminnasta luopuminen (esim. myynti) on KHT-yhdistyksen ohjeen mukaan tilanne, jossa vertailevien tietojen laadinta saattaa tulla kysymykseen (KHT-yhdistys 2001, 5).

Muu epävirallinen informaatio

Tamro Oyj on antanut tilinpäätöstiedotteessaan ja vuosikertomuksessaan tilikaudelta 2001 virallisen tuloslaskelman lisäksi pro forma –tuloslaskelman. Määritelmällisesti tämä ei kuitenkaan ole pro forma –laskelma, vaan muuta epävirallista informaatiota. Pro forma –tuloslaskelmasta yhtiö on oikaissut myydystä osakkuusyhtiö- ja sijoitusomaisuusosakkeista saatuja myyntivoittoja sekä liikearvopoistoja. Pro forma –tuloslaskelma on annettu taulukkomuodossa, jossa on esitetty rinnakkain virallinen tuloslaskelma, eri eriin tehdyt oikaisut ja pro forma –tuloslaskelma. Sinänsä tämä vastaa KHT-yhdistyksen ohjeen mukaista esittämistapaa (KHT-yhdistys 2001, 10), mutta sisällöllisesti informaatio ei ole pro forma –informaatiota.

Epäselvä

Määritelmällisesti epäselväksi jää Beltton-Yhtiöt Oyj:n tilikauden 2002 tilinpäätöstiedotteessa ja toimintakertomuksessa annettu pro forma –informaatio. Molemmissa on selostettu tilikauden aikana ostettujen yhtiöiden pro forma –liikevaihtoa ja –liikevoittoa kuitenkin selvittämättä, mitä pro forma –luvut käsittävät. Toimintakertomuksessa Beltton-Yhtiöt Oyj antaa lisäksi viiden vuoden vertailutietoja, joista osan on ilmoitettu olevan pro forma –lukuja. Myöskin näiden lukujen osalta on mahdotonta tietää, onko kyseessä KHT-yhdistyksen ohjeen mukainen pro forma –informaatio, vertaileva informaatio vai muu epävirallinen informaatio.

Edellä käsitellyt esimerkit vahvistavat käsitystä, että huolimatta KHT-yhdistyksen ohjeistuksesta ja Rahoitustarkastuksen kannanotoista pro forma –informaation määritelmä on edelleen vakiintumaton. Mahdollinen käsitteistön vakiintumattomuudesta aiheutuva ongelma eri yritysten välisen raportoinnin epäyhtenäisyyden lisäksi on pro forma –informaation laatumielikuvan heikkeneminen. Mikäli muu epävirallinen informaatio on heikkolaatuista (esimerkiksi epäselvää, epäyhtenäistä tai epäolennaista) ja sitä kutsutaan pro forma –informaatioksi, voi se heikentää varsinaisen pro forma –informaation arvoa käyttäjien mielikuvissa, mikäli tiedon käyttäjä ei tunne käsitteistöä riittävän hyvin. Jos käsitteistö on tiedon käyttäjälle selkeä, hän kykenee erottamaan varsinaisen pro forma –informaation muusta informaatiosta ja ymmärtämään informaation tarkoituksen. Määrällisesti kuitenkin muun epävirallisen informaation osuus pro forma- tai vertailevaksi informaatioksi kutsutusta informaatiosta on kuitenkin melko pieni ja se näyttäisi ajanjaksolla vähentyneen, mikä saattaa johtua pro forma –ohjeen julkaisemisesta, joten käsitteistön vakiintumattomuus ei Suomessa liene suuri ongelma.

Erilaisella pro formaksi kutsuttavalla informaatiolla on mahdollista täydentää oikeaa ja riittävää kuvaa tai toteuttaa strategisia valintoja taloudellisen informaation antamisessa. Varsinainen määritelmän mukainen pro forma täydentää oikeaa ja riittävää kuvaa, kuten myös vertaileva informaatio, koska molemmat ovat ohjeistettuja ja tarkoitettuja sijoittajan tiedontarpeiden täyttämiseen. Muun epävirallisen informaation julkaisemisessa liikkumavara on

suurempi ja strategiset valinnat ovat informaation laadullisen parantamisen ohella mahdollisia motiiveja. Luvussa 4.2 käsiteltiin epävirallisen informaation merkitystä sijoittajille ja todettiin sijoittajien ja analyytikoiden käyttävän epävirallisia lukuja päätöksenteossaan, jolloin muokatun informaation julkaiseminen mahdollistaa raportointistrategisten päämäärien toteutumisen.

Suomalaisista yhtiöistä esimerkiksi Nokia Oyj on kutsunut julkaisemiaan epävirallisia lukuja pro forma –luvuiksi. Yhtiö on vuosina 2001-02 antanut tilinpäätöksiensä yhteydessä pro forma –laskelmat, joista on oikaistu kertaluonteiset erät sekä konserniliikearvon poistot. Kertaluonteisina oikaistut erät ovat pääsääntöisesti olleet kuluja, kuten arvonalennuksia, asiakasrahoituskuluja ja uudelleenjärjestelykuluja. Esimerkiksi vuonna 2001 pro forma –oikaisut olivat yhteensä 1875 miljoonaa euroa, josta 24 miljoonaa euroa oli tuottoja ja loput kuluja. Vuoden 2002 pro forma –tuloksesta on jätetty oikaisematta 106 miljoonan euron suuruinen sijoituksesta saatu myyntivoitto, vaikka erän voisi tulkita olevan kertaluonteinen. Kaikki oikaisut perustuvat yhtiön omaan tulkintaan (kertaluonteisista tai liiketoimintaan kuulumattomista eristä) ja ovat harkinnanvaraisia, jolloin niiden avulla voidaan korostaa yhtiön omaa näkemystä liiketoiminnan tuloksellisuudesta. Tästä voi olla sijoittajalle hyötyä, mutta epäyhtenäiset käytännöt voivat myös johtaa sijoittajia harhaan.

Epävirallisten pro forma –lukujen vaikutuksien havainnollistamiseksi voidaan Nokia-esimerkistä poimia muutamia seikkoja. Pro forma –lukujen perusteella Nokia-konsernin vuoden 2001 tuloksen lasku verrattuna edelliseen vuoteen oli 6%, kun IAS-standardien mukainen tulos laski 44%. Tuloksen laskua saatiin siis pro forma –luvuilla tasoitettua. Yritysjohdon mahdollisia motiiveja tuloksen tasoittamiseen (income smoothing) käsiteltiin luvussa 3.2. Konsernin liiketoiminnoista erityisesti verkkoliiketoimintaa harjoittavan Nokia Networksin pro forma –lukujen ja virallisten lukujen ero on merkittävä vuosina 2001 ja 2002: molempina vuosina liike tappio kääntyy pro forma –luvuissa liikevoitoksi. Pro forma –luvuilla voidaan siis muokata sijoittajille annettavaa kuvaa yrityksen tuloksesta merkittävästi. Kuvaa ei aina välttämättä kuitenkaan paranneta, kuten

Sonera Oyj vuoden 2001 tilinpäätöstiedotteessaan osoittaa. Sonera Oyj oikaisi ns. vertailukelpoista tuloslaskelmaansa (määritelmällisesti muu epävirallinen informaatio) kertaluonteisten kulujen lisäksi myös osakkeiden ja käyttöomaisuuden myyntivoitoilla niin, että epävirallinen tulos oli virallista heikompi.

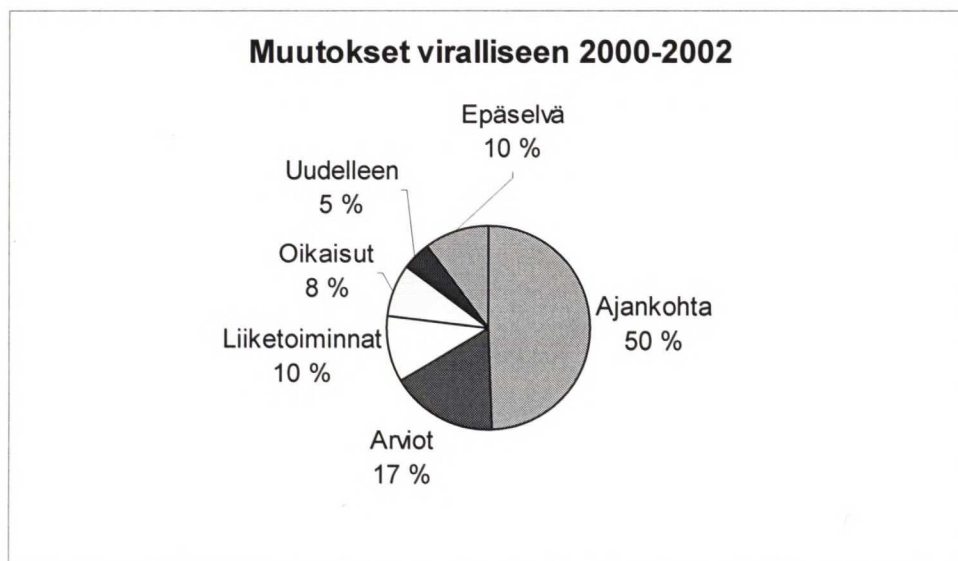
5.2.2 Pro forma –informaatioon tehdyt muutokset ja oikaisut

Pro forma –informaation määritelmän ollessa vaihteleva, vaihtelee myös pro forma –informaation sisältö. Seuraavaksi käsitellään suomalaisten yritysten julkaiseman pro forma –informaation sisällöllisiä eroavaisuuksia viralliseen tilinpäätösinformaatioon verrattuna, eli miten virallista informaatiota on muutettu pro forma –tietoja varten. Muutokset on jaettavissa viiteen ryhmään, joiden perusteella aineisto on analyysia varten luokiteltu. Ryhmät ovat seuraavat:

- informaatio, johon on sisällytetty tapahtumia ja eriä, jotka eivät ole tapahtuneet esitettynä ajankohtana (lyhenne: ajankohta)
- informaatio, johon on sisällytetty eriä, jotka eivät ole todellisia tai perustuvat arvioihin (arviot)
- informaatio, joka on laadittu liiketoiminnasta luopumisen tai sisäisten rakennejärjestelyjen havainnollistamiseksi (liiketoiminta)
- informaatio, joka on tilikauden muutoksen vuoksi jaksotettu uudelleen tai muutettu uutta laskentaperiaatetta vastaavaksi (uudelleen)
- informaatio, josta on oikaistu esimerkiksi kertaluonteisia tms. eriä (oikaisut)

Ryhmistä kaksi ensimmäistä (ajankohta ja arviot) viittaavat muutoksiin, jotka liittyvät varsinaisen pro forma –informaation laadintaan. Ryhmistä seuraavat (liiketoiminta ja uudelleen) puolestaan sisältävät määritelmällisesti vertailevaa informaatiota. Luettelon viimeinen ryhmä (oikaisut) sisältää muun epävirallisen informaation.

Oheisessa kaaviossa (*kaavio 4*) on tutkimusaineisto ryhmiteltynä yllä kuvatulla tavalla koko tutkimusajanjaksolta. Viiden mainitun muutostyyppin lisäksi on omaksi ryhmäkseen luokiteltu epäselvät tapaukset, joista on annettujen tietojen perusteella päätellä, miten informaatio eroaa virallisesta informaatiosta.

Kaavio 4: Pro forma –informaatioon tehdyt muutokset

Pro forma –informaatio eroaa yleisimmin (50% muutoksista) virallisesta informaatiosta, siten että siihen on sisällytetty tapahtumia tai eriä, jotka eivät ole tapahtuneet esitettynä ajankohtana. Tyypillinen tällainen tilanne on tilikauden aikana tapahtunut yritysosto, jolloin pro forma –laskelmassa esitetään ostettu yritys ikään kuin se olisi ostettu jo pro forma –kauden alussa. Yleisesti pro forma –informaatio sisältää myös epätodellisia eriä ja arvioita (17%). Esimerkiksi Aspocomp Group Oyj on pro forma –laskelmissaan lisännyt aikaisemmille tilikausille kustannuksia, jotka aiheutuvat erillisenä julkisena yhtiönä toimimisesta vuonna 1999 tapahtuneen jakautumisen jälkeen. Suominen Yhtymä Oyj sekä Lassila & Tikanaja Oyj jakautuivat vuonna 2001, jota edeltävän tilikauden osingot ne ovat pro forma –laskelmissaan jakaneet keskenään puoliksi. Nämä ovat melko tyypillisiä pro forma –informaatioon sisällytettyjä epätodellisia eriä.

Vertailevan informaation eroavaisuudet viralliseen tilinpäätösinformaatioon verrattuna ovat yleisimmin (10%) jatkuvien liiketoimintojen esittäminen ilman lopetettuja liiketoimintoja ja muita rakenteellisia muutoksia havainnollistavat laskelmat. Yhdessä tapauksessa tilinpäätös on jaksotettu uudelleen tilikauden muutoksen seurauksena ja yhdessä muutettu edeltävän tilikauden tilinpäätöstä vastaamaan muuttunutta laskentaperiaatetta, jolloin kyseessä on vertaileva informaatio. Muita oikaisuja, kuten kertaluonteisten erien ja konserniliikearvon

poistojen oikaisuja on viralliseen tilinpäätösinformaatioon tehty tutkimusajanjaksolla verrattain vähän, mitä voitaneen pitää myönteisenä asiana, sillä vaihtelevat oikaisukäytännöt yritysten ja tilikausien välillä voivat johtaa sijoittajia harhaan ja vaikeuttaa vertailua, vaikka yritykset perustelisivatkin oikaisuja vertailukelpoisuudella.

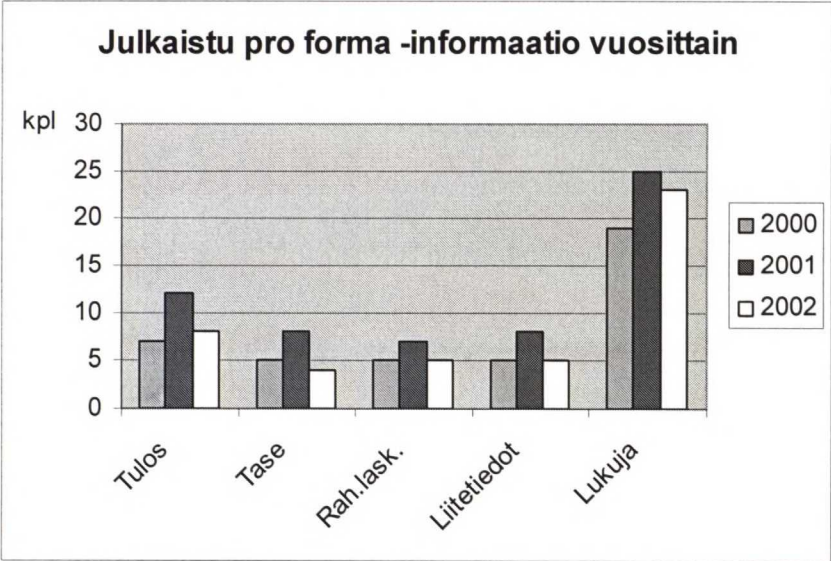
Pro forma –informaatio poikkeaa siis useimmiten virallisesta informaatiosta siten, että pro forma –lukuihin on sisällytetty sellaisia tapahtumia tai eriä, jotka eivät todellisuudessa ole olleet olemassa kyseisenä ajankohtana. Tietyissä tilanteissa tällaisen pro forma –informaation antaminen onkin erittäin tärkeää yritysjärjestelyjen taloudellisten vaikutusten havainnollistamiseksi ja oikean ja riittävän kuvan antamiseksi. Tällainen tilanne on esimerkiksi tilikauden aikana toteutettu yritysosto tai jakautuminen tilikauden aikana, jolloin tilikausi on jakautumisessa syntyneen yrityksen ensimmäinen. Ensimmäinen tilikausi on usein lyhyempi kuin 12 kuukautta eikä aikaisemmilta tilikausilta ole virallisia vertailutietoja saatavissa, vaan aikaisempi taloudellinen informaatio kuvaa yritystä eri kokonaisuuden osana, jolloin aikaisempi taloudellinen informaatio ei välttämättä anna oikeaa ja riittävää kuvaa tulevaisuuden arvioiden perusteeksi. Tällöin sijoittajalle on perusteltua antaa myös pro forma –informaatiota, sillä virallinen informaatio ei yksinään ole riittävää arvioiden tekemiseksi. Tutkimuksessa mukana olleista yhtiöistä moni oli nähnyt pro forma –informaation antamisen tällaisissa tilanteissa tarpeelliseksi ja antanut kattavasti ja selkeästi sijoittajille lisäinformaatiota järjestelyjen vaikutuksista.

5.2.3 Julkaistun pro forma –informaation laajuus

Erilaisissa tilanteissa julkaistaan laajuudeltaan erilaista pro forma –informaatiota. Tietyissä tilanteissa julkaistaan täydellinen pro forma –tilinpäätös, joka sisältää tuloslaskelman, taseen, liitetiedot ja toimintakertomuksen. Toisissa tilanteissa on puolestaan nähty riittäväksi taulukko, jossa on esitetty joitakin keskeisiä pro forma –tunnuslukuja. Näissä tilanteissa pro forma –informaatiolla on erilainen rooli: suppeammin esitettynä pro forma –luvut täydentävät tilinpäätöstä joiltakin osin, laajemmassa esityksessä puolestaan saattaa pro forma –informaation asema

tilinpäätöstä täydentävänä informaationa jopa vaarantua. Tässä luvussa tarkastellaan, kuinka laajaa pro forma –informaatiota yritykset Suomessa julkaisevat, eli mitä tietoja yritykset antavat pro forma –muodossa ja millaisissa tilanteissa eri laajuista informaatiota julkaistaan.

Julkaistun pro forma –informaation laajuutta kuvaavat seuraava kaavio (Kaavio 5) sekä taulukko, jossa on esitetty pro forma –informaation suhteelliset esiintyvyydet eri muodoissa. Laajuuden selvittämiseksi on tarkasteltu, mistä tilinpäätöksen eri osista (tuloslaskelma, tase, rahoituslaskelma, liitetiedot) pro forma –tietoja on annettu ja/tai onko annettu esimerkiksi tunnuslukuja tai vertailutaulukoita toimintakertomuksessa tai tilinpäätöstiedotteessa. Jälkimmäisiin viitataan kuviossa ja taulukossa maininnalla ”lukuja” ja ne ovat useimmiten huomattavasti suppeampaa pro forma –informaatiota, kuin ensin mainitut tiedot.

Kaavio 5: Julkaistun pro forma –informaation esiintyminen eri raporteissa

Vuosi 2001 erottuu kuvioista selkeästi, koska kyseisenä vuotena pro forma –informaatiota on julkaistu tutkimusajanjaksolla eniten. Vuosina 2000 ja 2002 määrät ovat olleet hieman pienempiä. Kokonaisuudessaan eniten on julkaistu erilaisia pro forma –tunnuslukuja ja vertailutaulukoita, joihin on siis luokiteltu hyvin erilaista ja eri laajuista informaatiota. Laajuudeltaan nämä ovat muuhun informaatioon verrattuna suppeampia ja niiden rooli usein muuta informaatiota

täydentävä. Pro forma –lukujen jälkeen seuraavaksi eniten on annettu pro forma –tuloslaskelmia, joiden määrä vaihteli ajanjaksolla vuoden 2000 seitsemästä vuoden 2001 kahteentoista kappaleeseen. Pro forma –taseet, rahoituslaskelmat ja liitetiedot ovat hiukan tuloslaskelmia harvinaisempia, mutta niitäkin julkaistiin joitakin vuosittain. Seuraava taulukko havainnollistaa pro forma –tuloksen ja muiden pro forma –raporttien suhteellista esiintyvyyttä kaikista pro forma –raporteista vuosittain.

	2000	2001	2002
Tulos	35 %	44 %	35 %
Tase	25 %	30 %	17 %
Rahoituslaskelma	25 %	26 %	22 %
Liitetiedot	25 %	30 %	22 %
Lukuja	95 %	93 %	100 %

Laajuustarkastelu osoittaa, että vuonna 2001 pro forma –raportit olivat laajimmillaan, jonka jälkeen vuonna 2002 ne olivat ajanjaksolla suppeimmillaan. Syitä tähän pohditaan jäljempänä. Jotkut pro forma –raportit olivat hyvin perusteellisia ja laajoja ja niihin oli laadittu virallista kokonaista tilinpäätöstä vastaavat tiedot pro forma –versiona. Näitä oli eniten vuonna 2001, jolloin pro forma –raportoinnin määrä kokonaisuudessaan oli suurimmillaan. Laajat raportit ovat omiaan sijoittajan tiedontarpeiden täyttämiseksi ainakin merkittävien yritysjärjestelyjen seurauksien havainnollistamiseksi, mutta niissä saattaa hämärtyä KHT-yhdistyksen ohjeistama lisätieto-ominaisuus. Hyvin laaja pro forma –informaatiokokonaisuus, joka on laadittu virallisen tilinpäätöksen näköiseksi saattaa harhauttaa sijoittajan luulemaan, että pro formalla on virallista informaatiota korvaava rooli eikä täydentävä.

Eri tilanteissa pro forma –informaation laajuus vaihtelee. Tätä vaihtelua voidaan tutkia tarkastelemalla tilanteita, joissa julkaistaan enemmän pro forma –informaatiota kuin muuten. Tarkastelun tulokset ovat seuraavassa taulukossa. Siinä on eroteltu ns. laajat raportit eli sellaiset, joissa on muutakin pro forma –informaatiota kuin tunnuslukuja tms., kaikista raporteista ja vertailtu eri syiden esiintyvyyttä kaikkien yhtiöiden joukossa ja laajoja raportteja julkaisseiden yhtiöiden alajoukossa. Taulukossa on huomioitu vain ne syyt, jotka laajoja raportteja julkaisseet yhtiöt ovat ilmoittaneet, siksi kaikkien yritysten osuutta

kuvaavat sarakkeet eivät summaudu sataan prosenttiin. Laajojen raporttien osalta prosenttiosuudet vuonna 2000 ja 2001 eivät summaudu sataan, mikä johtuu pyöristyksistä. Tarkasteltavan aineiston pienen koon vuoksi johtopäätöksiä tästä voidaan tehdä vain varoen.

Vuosi	2000	2000	2001	2001	2002	2002
Syy %	kaikki	laaja	kaikki	laaja	kaikki	laaja
Ei syytä	20	0	13	6	19	10
Sulautuminen	5	13	3	6	12	30
Jakautuminen	5	13	13	25	0	0
Vertailukelpoisuus.	5	13	10	19	8	10
Yritysosto	10	13	17	19	8	10
Lopetettu liiketoiminta	15	13	13	13	0	0
Aikaisempi järjestely	30	38	23	13	46	40

Tapauksista, joissa on julkaistu tunnuslukujen tms. lisäksi muutakin informaatiota, kuten pro forma –tuloslaskelmia ja –taseita, on enemmän jonkinlaisen yritysjärjestelyn johdosta raportoivia, kuin koko aineistossa. Esimerkiksi jakautumisen vuoksi pro forma –informaatiota antaneita yhtiöitä koko aineistosta oli vuonna 2000 5% ja vuonna 2001 13%. Laajempaa informaatiota julkaisseiden yhtiöiden joukossa jakautumisen vuoksi pro forma –informaatiota antaneita oli vuonna 2000 13% ja vuonna 2001 25%. Aikaisempien järjestelyjen osalta tilanne oli päinvastainen: koko aineistossa oli enemmän aikaisempien järjestelyjen johdosta pro forma –informaatiota antaneita kuin laajaa informaatiota julkaisseiden joukossa. Vuonna 2001 23 % yrityksistä antoi pro forma –raportoinnin syyksi aikaisemmalla tilikaudella tapahtuneen yritysjärjestelyn tms., laajaa informaatiota antaneiden yritysten joukosta osuus oli 13%. Vuonna 2002 vastaavat luvut olivat 46% ja 40%, joten aikaisempien tilikausien järjestelyistä annetaan suppeampaa tietoa kuin kuluneen tilikauden aikaisista. Selvää eroa kaikkien julkaisseiden ja laajaa informaatiota julkaisseiden välillä ei synny niiden yritysten joukossa, jotka ovat ilmoittaneet pro forma –informaation julkaisemisen syyksi liiketoiminnan lopettamisen tai myynnin.

Joskus pro forma –informaatio on hyvin suppeaa yritysjärjestelyn tms. merkittävyyteen nähden, jolloin esiin nousee kysymys pro forma –informaation riittävydestä. Pro forma –ohjeen mukaan (KHT-yhdistys 2001, 6), mikäli virallisia tilinpäätös- tai muita tietoja ei voida käyttää yrityksen toiminnassa tapahtuneiden tai suunnitteilla olevien muutosten vuoksi, on yrityksen vertailukelpoisuuden parantamiseksi annettava virallisten tietojen lisäksi pro forma –informaatiota. Esimerkkinä yritysoston vaikutusten suppeasta pro forma –raportoinnista voidaan nostaa esiin Keskisuomalainen Oyj:n vuoden 2001 marraskuussa toteuttama Savon Mediat Oy:n enemmistöosuuden hankinta, jonka myötä Savon Mediat Oy:stä tuli Keskisuomalainen Oyj:n tytäryhtiö. Keskisuomalainen Oyj antaa yritysoston vaikutuksista tilinpäätöstiedotteessaan hyvin suppeaa pro forma –informaatiota. Tilinpäätöstiedotteen lopussa on annettu pro forma –tuloslaskelma, siten että se kuvaa konsernia ikään kuin Savon Mediat Oy:n enemmistöosuus olisi hankittu jo vuoden 2001 alussa. Konsernin pro forma –liikevaihdoksi on ilmoitettu 90,7 miljoonaa euroa, kun virallinen liikevaihto tilikaudelta oli 49,6 miljoonaa euroa, joten yritysoston vaikutus on ollut hyvin merkittävä. Pro forma –informaatiosta puuttuu mm. pro forma –vertailutiedot edelliseltä tilikaudelta ja taloudellisen aseman kehittymisen arvioinnin mahdollistava pro forma –tase edelliseltä tilikaudelta. Tällaisenaan pro forma –informaatio on hyvin suppeaa, eikä se mahdollista kattavaa vertailua tilikausien välillä ja tulevaisuuden arvioiden tekemistä siltä pohjalta.

Suomalaisten yritysten pro forma –raportointi ei ole kovin laajaa ja se on tutkimusajanjaksolla supistunut. Usein raportointi rajoittuu tunnuslukujen tai suppeiden laskelmien esittämiseen, vaikka kokonaisia pro forma –tilinpäätöksiäkin julkaistaan. Eri tilanteissa julkaistavan pro forma –informaation laajuudesta voidaan esittää vain varovainen arvio, että yritysjärjestelyjen yhteydessä annetaan laajempaa pro forma –informaatiota kuin muuten ja aikaisempien tilikausien yritysjärjestelyistä annetaan suppeampaa informaatiota kuin muuten. Pro forma –informaation riittävyyden arviointi tapahtuu tilannekohtaisesti sijoittajien tiedontarpeen mukaan. Myös yritysjärjestelyn tms. vaikutusten laajuus ja merkittävyys on arvioinnissa keskeistä. Pro forma –

informaation tulisi aina olla lisäinformaatiota, mutta kuitenkin niin kattavaa, että tilikauden tuloksen ja tilinpäätöspäivän taloudellisen aseman sekä tulevaisuuden arviointi on sijoittajalle mahdollista.

5.3 Pro forma –raportoinnin muutos KHT-yhdistyksen ohjeen julkaisemisen jälkeen

KHT-yhdistyksen ohjeistus pro forma raportoinnista arvopaperimarkkinalain mukaisissa esitteissä julkaistiin vuonna 2001. Ohjeistus on kuitenkin sekä Rahoitustarkastuksen että KHT-yhdistyksen mukaan sovellettavissa myös arvopaperilain mukaisen säännöllisen tiedonantovelvollisuuden täyttämiseksi annettavissa raporteissa. Siksi ohjeistuksen julkaisemisen jälkeen annetun pro forma –informaation pitäisi olla ohjeistuksen mukaista. Tässä luvussa vertaillaan pro forma –informaation laatua ennen ja jälkeen ohjeen julkaisemisen. Analyysi pro forma –raportoinnin yleisyydestä, sen perusteista, sovelletuista pro forma –määritelmistä sekä pro forma –informaatioon tehdyistä oikaisuksista ja niiden muutoksista ohjeen julkaisemisen jälkeen on käsitelty edellisissä alaluvuissa.

Pro forma –informaation laadun arvioimiseksi on tutkimuksen kohteena olleet tilinpäätökset ja tilinpäätöstiedotteet arvioitu neljän laatuominaisuuden perusteella (kyllä/ei). Neljä laatuominaisuutta on valittu KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen keskeisempien vaatimusten perusteella, joita on käsitelty luvussa 2.2.1. Laatuominaisuudet ovat:

- pro forma on lisätietoa (lyhenne LT)
- pro forma –informaatio esitetään erillään virallisesta informaatiosta (EP)
- pro forma –informaation julkaisemisen peruste on kerrottu (P)
- pro forma –informaation laadintaperiaatteet ja oikaisujen perusteet on kerrottu (PE).

Koska muuta kuin varsinaista pro forma –informaatiota on vaikea arvioida näiden laatuominaisuuksien perusteella, on vertailevat luvut ja muu epävirallinen informaatio jätetty arvioinnista pois.

Lisätieto-ominaisuutta (LT) arvioitiin pro forma –informaation asemalla viralliseen informaatioon nähden. Ominaisuus on merkityksellinen, koska pro

forma –informaatiolla ei voida korvata virallista informaatiota. Jos pro forma –informaatio oli esitetty ennen virallista informaatiota tai laajemmin kuin virallinen informaatio tai virallinen informaatio jätetty kokonaan pois, ei pro forma –informaatio ollut enää lisätietoasemassa. Esimerkiksi Evox Rifa Group Oyj:n vuoden 2000 hallituksen pro forma –toimintakertomuksessa ilmoitetaan, että virallinen tilinpäätösinformaatio on nähtävillä yhtiön pääkonttorissa, eikä sitä anneta vuosikertomuksessa lainkaan.

Ominaisuuksista erillään pitoa (EP) arvioitiin siten, onko tilinpäätöstä tai tilinpäätöstiedotetta lukiessa mahdollista erottaa virallinen ja pro forma –informaatio toisistaan. Esimerkiksi, onko taulukot otsikoitu selkeästi ja ilmeneekö toimintakertomuksen tekstistä, onko kyseessä pro forma –informaatio vai virallinen informaatio. Tilinpäätöksen lukijalle on tärkeää pystyä erottamaan pro forma –informaatio virallisesta informaatiosta, koska ne poikkeavat toisistaan, jolloin on tärkeää tietää, mistä informaatiosta on kyse.

Kahden muun ominaisuuden, julkaisemisen perusteiden kertomisen (P) ja laadintaperiaatteiden julkaisemisen (PE), arviointi on yksiselitteisempää, sillä se ei vaadi tulkintaa, kuten lisätieto-ominaisuuden ja erillään pidon arviointi. Näistä kahdesta erityisesti laadintaperiaatteiden julkaisemisen tärkeyttä tilinpäätöksen lukijalle on syytä korostaa: mikäli periaatteita ei ole kerrottu, on lukijan mahdotonta tulkita pro forma –informaatiota ja pro forma –lukujen takana olevaa taloudellista todellisuutta.

Seuraavassa taulukossa aineisto on jaoteltu vuosittain sen perusteella, onko laatuominaisuus havaittavissa pro forma –informaatiota lukiessa vai ei. Esimerkiksi vuonna 2000 50 prosentissa julkaistusta pro forma –informaatiosta oli laadintaperiaatteet ja oikaisujen perusteet kerrottu, kun vuonna 2002 laadintaperiaatteet oli kerrottu 65 prosentissa tapauksista.

Vuosi	2000				2001				2002			
	LT	EP	P	PE	LT	EP	P	PE	LT	EP	P	PE
Kyllä	81 %	94 %	81 %	50 %	85 %	100 %	80 %	70 %	89 %	100 %	67 %	61 %
Ei	19 %	6 %	19 %	50 %	15 %	0 %	20 %	30 %	11 %	0 %	33 %	39 %

Suomalaiset yritykset pitävät pro forma –raporteissaan pro forma –informaation hyvin erossa virallisesta informaatiosta. Jokaisena vuotena tutkimusajanjaksolla erillään pito on parhaiten toteutunut laatuominaisuus. KHT-yhdistyksen ohjeen julkaisemisen jälkeen pro forma –informaatio on ollut selkeästi erotettavissa virallisesta informaatiosta kaikissa raporteissa. Pro forma –informaatio on myös selkeästi lisätiedon asemassa useimmissa (81 – 89 %) tilinpäätöksissä ja tilinpäätöstiedotteissa. Hieman harvemmin on kerrottu pro forma –informaation julkaisemisen perusteet ja laadintaperiaatteet. Laadintaperiaatteet on ohjeen julkaisemisen jälkeen kerrottu entistä useammin, vaikkakin vuodesta 2001 vuoteen 2002 on havaittavissa pieni lasku laadintaperiaatteiden julkaisemisen suhteellisessa osuudessa, absoluuttisesti määrä pysyi samana. Huomion arvoista on, että perusteet pro forma –informaation julkaisemiselle on jätetty antamatta yhä useammin pro forma –ohjeen julkaisemisen jälkeen. Näistä tapauksista kaikki olivat kuitenkin sellaisia, joissa pro forma –informaation määrä oli vähäistä, eikä pro forma –informaatio ollut keskeisessä asemassa muuhun informaatioon nähden, jolloin puutetta ei voitane pitää suurena.

Merkittävin puute pro forma –raportoinnin laadussa, joka tutkimustuloksista ilmenee, on niiden yhtiöiden suurehko osuus (vaihteli jaksolla 30-50 %:n välillä), jotka eivät ole julkaisseet pro forma –informaation laadintaperiaatteita. Laadintaperiaatteiden puuttuessa on lukijan mahdotonta tulkita pro forma –informaatiota ja pro forma –lukujen takana olevaa taloudellista todellisuutta. Tässä yhteydessä eri tapoja raportoida yhtiön tuloksen muodostumista, taloudellista asemaa ja kassavirtoja voidaan verrata eri kieliin, joilla voidaan kommunikoida sama asia eri tavoin. Jos lukija tai kuulija ei osaa kieltä, hän ei kykene ymmärtämään viestiä, joka sillä kielellä kommunikoidaan. Tämän vuoksi pro forma –laskelmien laadintaperiaatteiden julkaiseminen on erittäin tärkeitä: niistä lukija saa tarvittavat tiedot, joiden avulla hän kykenee ymmärtämään yrityksen käyttämää taloudellista kieltä.

Julkaistun pro forma –informaation kokonaislaadukkuutta voidaan arvioida esimerkiksi kyllä –mainintojen määrällä ja samoin vertailla vuosittaisia eroja

raportoinnin laadukkuudessa vertaamalla kyllä –mainintojen määrää vuosittain. Seuraavasta taulukosta ilmenevät kyllä –mainintojen määrien suhteelliset osuudet vuosittain. Enimmäismäärä on neljä kyllä –mainintaa, tällöin kaikki edellä mainitut laatuominaisuudet on havaittavissa pro forma –raportista. Kaikki pro forma –informaatiota julkaisseet yhtiöt saivat kunakin vuonna vähintään kaksi kyllä –mainintaa.

Vuosi	2000	2001	2002
4 kpl "Kyllä"	31 %	55 %	50 %
3 kpl "Kyllä"	44 %	25 %	17 %
2 kpl "Kyllä"	25 %	20 %	33 %

Merkittävin muutos on havaittavissa vuosien 2000 ja 2001 välillä, eli heti KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen julkaisemisen jälkeen. Tällöin on täyden neljän kyllä –maininnan saaneiden yhtiöiden suhteellinen osuus noussut 31 prosentista 55 prosenttiin, jonka jälkeen se on vuoteen 2002 laskenut hieman. Samoin on kyseisenä ajankohtana vain kahden kyllä –maininnan yhtiön laskenut viisi prosenttiyksikköä. Vuoteen 2002 vain kaksi mainintaa saaneiden yhtiöiden suhteellinen osuus on kasvanut, mikä on seurausta pro forma –informaation julkaisemisen perusteiden ja laatimisperiaatteiden vähentyneestä ilmoittamisesta. Tämä johtunee osittain siitä, että vuonna 2002 yleisin syy pro forma –informaation julkaisemiselle oli aikaisempien tilikausien yritysjärjestelyt, jolloin pro forma –informaation rooli tilinpäätöksessä on suppeampi ja määrä vähäisempi. Tällöin on mahdollista, että laadintaperiaatteet ja syyt julkaisemiselle jätetään ilmoittamatta, koska sitä ei koeta tarpeelliseksi pro forma –informaation määrään nähden. Merkittävästä pro forma –informaation laadullisesta heikkenemisestä vuodesta 2001 vuoteen 2002 ei voida siis puhua.

KHT-yhdistyksen pro forma –ohje ilmestyi vuonna 2001 koskien tarjous- ja listalleottoesitteitä, ja vasta vuonna 2002 sekä KHT-yhdistys (2002a, 164) että Rata (Rahoitustarkastus tiedottaa 4/2002) linjasivat, että ohje on sovellettavissa myös säännölliseen ja jatkuvaan tiedonantoon. On siis mahdollista, että ohjeen vaikutus näkyy muussa taloudellisessa informaatioissa kuin esitteissä vasta vuonna 2002. Tätä näkemystä ei kuitenkaan eri laatuominaisuuksien ja kokonaislaadukkuuden analyysi tue, joten voitaneen päätellä, että pro forma –ohje

on vaikuttanut suomalaisten yhtiöiden pro forma –raportteihin heti ilmestymisensä jälkeen laatua parantavalla tavalla. Pro forma –raportointi ei kuitenkaan ole ollut ennen ohjeistuksen ilmestymistäkään erityisen heikkolaatuista.

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman tarkoituksena on ollut tutkia suomalaisten pörssiyhtiöiden julkaisemaa pro forma –informaatiota vuosina 2000-2002. Erityisenä tavoitteena on ollut tutkia pro forma –raportoinnin muutosta KHT-yhdistyksen vuonna 2001 julkaiseman pro forma –ohjeistuksen jälkeen. Samalla on tutkittu pro forma –raportoinnin yleisyyttä, sen syitä, pro forma –informaation eroja viralliseen informaatioon verrattuna sekä yrityksen soveltamia pro forma –käsitteitä.

Pro forma –käsitteistö on varsin moninainen, mikä aiheuttaa helposti sekaannusta. Pro forma –informaatio voi olla yritysjärjestelyjen seurauksena annettavaa informaatiota, jonka tarkoituksena on vertailukelpoisuuden parantaminen tilanteissa, joissa tilikaudet eivät ole vertailukelpoisia esimerkiksi rakennemuutosten vuoksi. Erityisesti Yhdysvalloissa pro forma –tuloksilla on viitattu tulokseen, joka on laskettu oikaisemalla virallista tulosta kertaluonteisilla, satunnaisilla erillä. Tavoitteena voi olla esimerkiksi jatkuvien toimintojen tuloksen, vertailukelpoisen tuloksen tai operatiivisen tuloksen esittäminen. Yritykset näkevät oikaistun tuloksen kuvaavan paremmin ”todellista” tulosta kuin virallisen raportoidun tuloksen.

Suomessa pro forma –käsitteen voitaneen sanoa selkiintyneen vuoden 2001 jälkeen ja pro formalla viitataan useimmiten KHT-yhdistyksen laatiman ohjeistuksen mukaiseen informaatioon, vaikkakin yhdysvaltalaisen näkemyksen mukaista epävirallista pro forma –informaatiota yhä julkaistaan. Ohjeen mukaan pro forma –informaatiota annetaan, mikäli yrityksen toiminnassa tai rakenteessa on tapahtunut sellaisia muutoksia, joiden takia tilinpäätös ei ole vertailukelpoinen edellisten tilikausien tai muiden yrityksien kanssa. Virallisia tilinpäätöksiä muutetaan tekemällä niihin laskennallisia oikaisuja eli sisällyttämällä niihin sellaisia tapahtumia tai eritä, jotka eivät olleet olemassa ja/tai tapahtuneet kyseisenä ajankohtana.

Pro forma –raportointia koskeva ohjeistus on melko suppeaa eikä lainsäädäntömme sääntelee sitä. Ohjeistus rajoittuu KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeeseen ja Rahoitustarkastuksen kannanottoihin, joten yritykset ovat voineet raportoida melko vapaasti. Tulevaisuudessa IAS/IFRS-standardien soveltamisen tullessa listayhtiöille pakolliseksi, pro forma –raportoinnin mahdollisuudet tulevat rajallisemmiksi tilinpäätöksissä. Tilinpäätöstiedotteissa ja vuosikertomusten yhteydessä pro forma –informaatiota voidaan edelleen antaa nykyisen ohjeistuksen puitteissa.

Pro forma –informaation tarkoituksena on useimmiten parantaa tai täydentää virallista tilinpäätöstä oikean ja riittävän kuvan antamiseksi. Mikäli virallinen informaatio ei riitä esimerkiksi kuvaamaan yritysjärjestelyn vaikutuksia, on yrityksen julkaistava pro forma –tietoja sen vaikutuksista. Tämä on sekä Suomessa että Yhdysvalloissa myös lainsäätäjän ja viranomaisten kanta pro forma –raportointiin. Oikean ja riittävän kuvan parantamisesta tai täydentämisestä voi olla kyse myös silloin, kun yritys julkaisee epävirallista pro forma –informaatiota eli erilaisia muokattuja, operatiivisia lukuja. Tällöin yritysjohto on sitä mieltä, ettei standardien mukainen laskentatoimi tuota riittävän relevanttia tietoa sijoittajille. Samaa mieltä voivat olla myös tilinpäätösinformaation käyttäjät.

Epävirallisen pro forma –informaation julkaisemisen taustalla voi olla myös strategisia tekijöitä. Erilaiset epäviralliset luvut ovat helppo tapa kommunikoida sijoittajille odotusten mukaisia tuloksia tai korostaa tiettyjä seikkoja tuloksesta tai taloudellisesta asemasta samalla mahdollisesti vähätellen seikkoja, joita ei haluta syystä tai toisesta korostaa. Muokatun informaation osalta sääntelyn heikkous mahdollistaa ainakin Suomessa melko joustavasti epävirallisen informaation julkaisemisen. Epävirallisten lukujen ollessa kyseessä riski esimerkiksi harhaanjohtavuudesta tai vertailukelpoisuuden heikentymisestä on suurempi kuin virallisia lukuja julkaistaessa, ellei tiettyjä peruseriaatteita noudateta. Yhtiöiden tulisi muun muassa käyttää samoja laskentaperiaatteita vuodesta toiseen epävirallisienkin lukujen osalta sekä julkaista nämä laskentaperiaatteet. Lisäksi

yhtiöiden tulisi epävirallisten lukujen ohella julkaista myös viralliset tiedot saman aikaisesti.

Mielipiteet pro forma –raportoinnin hyödyllisyydestä tilinpäätösinformaation käyttäjille ovat jakautuneet. Pro forma –informaation hyödyllisyyden puolesta puhujat argumentoivat usein, että virallinen laskentainformaatio ei ole riittävää päätöksenteossa. Tilinpäätösinformaation merkityksellisyyttä käsittelevässä tutkimuksessa on kuitenkin osoitettu, että virallisen informaation merkitys ei ole laskenut viime vuosina. Tietyissä tilanteissa muokattu lisäinformaatio voi kuitenkin olla tarpeen. Pro forma –informaation merkityksellisyyttä käsittelevästä tutkimuksesta voidaan yhteenvetona päätellä, että sijoittajat käyttävät pro forma –lukuja päätöksenteossaan, mutta eivät oikein. Pro forma –informaatio voi antaa sijoittajalle syvällisempää tietoa yrityksen ydinliiketoiminnoista, mutta sillä voidaan johtaa myös sijoittajia harhaan. Vastuu on sekä raportoivalla yrityksellä että sijoittajalla. Yritysten tulisi raportoida epävirallisten pro forma –lukujen taustalla olevat oikaisut ja niiden vaikutukset verrattuna viralliseen tulokseen sekä käyttää samoja oikaisuperusteita vuodesta toiseen. Sijoittajien tulisi puolestaan perehtyä riittävällä huolellisuudella sijoituskohteisiin, jolloin riski pro forma –informaation harhaanjohtavuudesta pienenee.

Suomessa pro forma –informaatiota julkaistaan melko harvoin: tutkittujen 89 yrityksen joukosta 31 (35%) antoi pro forma –informaatiota vuosina 2000-2002. Vuosittaiset määrät eivät ajanjaksolla merkittävästi vaihdelleet, pro forma –informaatiota antaneiden yhtiöiden osuus kaikista yhtiöistä vaihteli 23 ja 30 prosentin välillä, eikä pro forma –raportoinnin yleisyyden kehityssuunnasta voida tämän perusteella tehdä johtopäätöksiä. Eniten pro forma –informaatiota annettiin ajanjaksolla vuonna 2001.

Pro forma –raportoinnin syynä oli koko tutkimusajanjaksolla useimmiten jokin yritysjärjestely tai rakennemuutos (72%), kuten yritysosto tai –myynti, sulautuminen tai jakautuminen. Tämä vastaa käsitystä, jonka mukaan pro forma –informaation tarkoitus on havainnollistaa yritysjärjestelyjen vaikutuksia ja siten

parantaa oikeaa ja riittävää kuvaa. Muu syy pro forma –raportoinnille oli annettu 10 prosentissa tapauksista, peräti 18 prosentissa tapauksista syytä pro forma –informaation antamiselle ei kerrottu, vaikka KHT-yhdistyksen pro forma –ohje tätä edellyttää. Vuosittainen tarkastelu pro forma –raportoinnin syistä kuitenkin osoittaa, että ohjeen julkaisemisen jälkeen vuonna 2001 syyt jätettiin edellistä vuotta harvemmin kertomatta, mikä indikoi ohjeen vaikutuksista. Tapauksissa, joissa pro forma –raportoinnille ei annettu perusteluja sekä tapauksissa, joissa pro forma –raportoinnin syyksi kerrottiin vertailukelpoisuus (8 % tapauksista) ilman tarkempaa yksilöintiä, on mahdollista, että pro forma –informaation antamisen motiivina on erilaiset strategiset tekijät, kuten tasaisen tulostason takaaminen tai markkinoiden odotusten täyttäminen.

Pro forma –käsitteistön ollessa epäselvä, poikkeavat myös yritysten soveltamat pro forma –käsitteet toisistaan. Yritysten pro forma –informaatioksi kutsuma informaatio oli jaettavissa kolmen eri määritelmän mukaan: varsinainen pro forma –informaatio, ns. vertaileva informaatio ja muu epävirallinen informaatio. Lisäksi osassa tapauksista sovellettu määritelmä oli puutteellisten tietojen vuoksi epäselvä. Yleisimmin pro forma –informaatioksi kutsuttu oli määritelmällisestikin varsinaista pro forma –informaatiota. Vertailevaa ja muuta informaatiota annettiin jonkin verran, mutta vuodesta toiseen vähenevissä määrin. Määritelmällisesti epäselvää pro forma –informaatiota annettiin melko vähän. Sovellettu pro forma –käsitteiden tarkastelu osoittaa, että pro forma –käsitteistö on pro forma –ohjeesta huolimatta epäselvä, mutta se vaikuttaisi ohjeen myötä selkiintyneen.

Pro forma –käsitteiden ohella vaihtelee myös pro forma –informaation sisältö, eli miten virallista informaatiota on muokattu pro forma –tietoja varten. Aineiston perusteella on havaittavissa, että pro forma –informaatio eroaa yleisimmin (50 % muutoksista) virallisesta informaatiosta, siten että siihen on sisällytetty tapahtumia tai eriä, jotka eivät ole olleet olemassa tai tapahtuneet esitettynä ajankohtana. Tällaisen informaation antaminen esimerkiksi yritysjärjestelytilanteissa onkin erittäin tärkeää sen vaikutusten havainnollistamiseksi. Yleisesti pro forma –informaatio sisältää myös epätodellisia eriä ja arvioita (17%). Jonkin verran on

annettu myös erilaisia rakenteellisia muutoksia havainnollistavia laskelmia. Muita oikaisuja, kuten kertaluonteisten erien tai konserniliikearvon poistojen oikaisuja on ajanjaksolla tehty verrattain vähän, mitä voitaneen pitää myönteisenä asiana, sillä vaihtelevat oikaisukäytännöt yritysten ja tilikausien välillä voivat johtaa sijoittajia harhaan.

Erilaisissa tilanteissa julkaistaan eri laajuista pro forma –informaatiota. Tietyissä tilanteissa julkaistaan täydellinen pro forma –tilinpäätös, joka sisältää tuloslaskelman, taseen, liitetiedot ja toimintakertomuksen. Toisissa tilanteissa on puolestaan nähty riittäväksi taulukko, jossa on esitetty joitakin keskeisiä pro forma –tunnuslukuja. Näissä tilanteissa pro forma –informaatiolla on erilainen rooli: suppeammin esitettynä pro forma –luvut täydentävät tilinpäätöstä joiltakin osin, laajemmassa esityksessä puolestaan pro forma –informaation rooli on suurempi.

Karkea vertailu laajojen ja kaikkien pro forma –raporttien välillä viittaisi siihen, että yritysjärjestelyjen johdosta annetut pro forma –tiedot ovat laajempia kuin muutoin. Tämä indikoi siitä, että yritysjärjestelyjen osalta yritykset kokevat tarpeelliseksi antaa tilinpäätöksen lukijoille enemmän pro forma –tietoja kuin muutoin. Toisaalta, kun pro forma –informaatiota on annettu aikaisemman tilikauden yritysjärjestelyistä, raportointi on pro forma –ohjeen julkaisemisen jälkeen ollut entistä harvemmin laajaa. Tällöin pro forma –informaatiolla on lisätietorooli.

Kokonaisuudessaan tarkasteltuna suomalaisten yritysten pro forma –raportointi ei ole kovin laajaa ja se on tutkimusajanjaksolla supistunut, mikä viittaa siihen, että pro forma –ohje on rajoittanut pro forma –informaation käyttöä ja kasvattanut sen roolia tilinpäätöstä täydentävänä tietona. Pro forma –informaation riittävyys arvioinnin tulisi tapahtua kuitenkin tilannekohtaisesti tilinpäätöksen lukijoiden tiedontarpeiden sekä yritysjärjestelyn tms. merkittävyyden ja laajuuden perusteella. Pro forma –informaation tulisi aina olla lisätietoa, mutta kuitenkin

niin kattavaa, että tilikauden tuloksen ja tilinpäätöspäivän taloudellisen aseman sekä tulevaisuuden arviointi on sijoittajalle mahdollista.

Pro forma –informaation laadun arvioimiseksi on tutkimuksen kohteena olleet tilinpäätökset ja tilinpäätöstiedotteet arvioitu neljän laatuominaisuuden perusteella, jotka on valittu KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen keskeisempien vaatimusten mukaan. Nämä ominaisuudet ovat lisätieto-ominaisuus, erillään pito, julkaisemisen syyt kerrottu sekä laadintaperiaatteiden julkaiseminen. Niiden perusteella tehty vuosittainen vertailu osoittaa, että pro forma –raporttien laatu oli ennen KHT-yhdistyksen pro forma –ohjettakin melko hyvä, ja se parani ohjeen julkaisemisen jälkeen vuodesta 2000 vuoteen 2001. Mielenkiintoista kuitenkin on, että laatu hieman heikkeni vuodesta 2001 vuoteen 2002, vaikka ohjeen vaikutuksen olisi voinut arvioida kasvaneen ohjeen ollessa kauemmin käytössä. Laadun heikkeneminen johtunee siitä, että vuonna 2002 pro forma –raportit olivat edellisvuotta suppeampia, jolloin niiden laadukkuutta ei yrityksissä välttämättä pidetä niin tärkeänä.

Kokonaisarvio suomalaisten yhtiöiden pro forma –raportoinnista on melko hyvä. Yritysjärjestelyjen yhteydessä sijoittajille annetaan relevanttia tietoa järjestelyn vaikutuksista yrityksen tuloksentekokykyyn ja taloudelliseen asemaan. Pro forma –raportit ovat useimmiten hyviä, erityisesti tämä on havaittavissa KHT-yhdistyksen pro forma –ohjeen julkaisemisen jälkeen. Vaikuttaa siis siltä, että KHT-yhdistyksen pro forma –ohje on osaltaan korjannut sääntelyn puutteita epävirallisen taloudellisen informaation julkaisemiseen liittyvissä kysymyksissä, ja se on ollut riittävä keino pro forma –käytäntöjen yhtenäistämiseksi ja pro forma –raportoinnin laadun parantamiseksi. Joitakin puutteita raporteissa kuitenkin esiintyy, kuten pro forma –informaation liiallista korostamista tai laadintaperiaatteiden julkaisematta jättämistä, joka voi vaikeuttaa pro forma –informaation tulkintaa merkittävästikin. Joskus pro forma –raportit jäävät myös suppeiksi yritysjärjestelyn merkittävyyteen nähden.

Eräs pro forma –raportointiin liittyvistä ongelmista on erilaisen kertaluonteisilla erillä tms. oikaistun informaation kutsuminen pro forma –informaatioksi, mikä saattaa käsitteistöä tuntemattomalle lukijalle aiheuttaa sekaannusta ja heikentää perusteettomasti mielikuvaa pro forma –informaation laadusta tai hyödyllisyydestä. Pro forma –informaatiota kohtaan osoitetulla kritiikillä useimmiten tarkoitetaan muuta oikaistua informaatiota, eikä varsinaista pro forma –informaatiota. Käsitteen epäselvyyteen liittyvä ongelma on myös se, että oikaistulla informaatiolla voidaan toteuttaa myös raportointistrategisia päämääriä, jotka saattavat palvella yritysjohtoon henkilökohtaisia, sijoittajan kannalta ehkä kyseenalaisiakin motiiveja.

Pro forma –raporttien laadun parantumisen ja pro forma –käsitteen selkiintymisen ohella on KHT-yhdistyksen ohje vaikuttanut pro forma –raportoinnin laajuuteen. Raportit ovat tutkimusajanjaksolla supistuneet, mikä viittaisi siihen, että pro forma –ohje on rajoittanut pro forma –informaation käyttöä ja kasvattanut sen roolia tilinpäätöstä täydentävänä tietona. Pro forma –informaation tarkoituksena on siis suurimmaksi osin täydentää tilinpäätöksen antamaa informaatiota sekä edesauttaa oikean ja riittävän kuvan antamista tilinpäätöksen käyttäjille, jolloin se palvelee sitä tarkoitusta, johon KHT-yhdistyksen ohjeessa ja Rahoitustarkastuksen linjauksissa viitataan.

LÄHTEET

Alkio, Jyrki 2004. Nokia luopuu kiisteltyjen pro forma –lukujen käytöstä. *Helsingin Sanomat*. 24.1.2004, B1.

Barnea, A.; Ronen, J.; Sadan, S. 1976. Classificatory Smoothing of Income with Extraordinary Items. *Accounting Review*, January 1976. 110-122.

Bhattacharya, N.; Black, E.L.; Christensen, T.E.; Larson, C.R. 2002. *Assessing the Relative Informativeness and Permanence of Pro Forma Earnings and GAAP Operating Earnings*. JAE Boston Conference October 2002. www.ssrn.com

Bradshaw, Mark T. & Sloan, Richard G. 2002. GAAP versus the Street: An Empirical Assessment of Two Alternative Definitions of Earnings. *Journal of Accounting Research*. Vol 40:1, 41-66.

Brown, Lawrence D. & Sivakumar, Kumar 2001. *Comparing the Quality of Three Earnings Measures*. Georgia State University, working paper. www.ssrn.com

Burgstahler, David & Dichev, Ilia 1997. Earnings Management to Avoid Earnings Decreases and Losses. *Journal of Accounting and Economics*. Vol 24, 99-126.

Chen, S; DeFond, M.L.; Park, C.W. 2002. Voluntary Disclosure of Balance Sheet Information in Quarterly Earnings Announcements. *Journal of Accounting and Economics*. Vol 33, 229-251.

Collins, D.W.; Maydew, E.L.; Weiss, I.S. 1997. Changes in the Value-Relevance of Earnings and Book Values over the Past Forty Years. *Journal of Accounting and Economics*. Vol 24, 39-67.

DiPiazza, Samuel A. & Eccles, Robert G. 2002. *Building Public Trust – The Future of Corporate Reporting*. John Wiley & Sons Inc., New York.

Doyle, J.T.; Lundholm, R.J.; Soliman, M.T. 2003. The Predictive Value of Expenses Excluded from "Pro Forma" Earnings. *The Review of Accounting Studies*. Vol 8, Issue 2-3, 145-174.

Fields, T.D.; Lyz, T.Z.; Vincent, L 2001. Empirical Research on Accounting Choice. *Journal of Accounting and Economics*. Vol 31, 255-307.

Francis, Jennifer & Schipper, Katherine 1999. Have Financial Statements Lost Their Relevance? *Journal of Accounting Research*. Vol 37:2, 319-352.

Halsey, Bob & Soybel, Ginny 2002. All About Pro Forma Accounting. *The CPA Journal*. Vol 72, April 2002, 13.

Helsingin Pörssi 2002, *Arvopaperipörssin ohjesääntö*.

<http://www.hex.com/fi/saannot/index.html>

Kam, Vernon 1990. *Accounting Theory 2nd ed.* John Wiley & Sons Ltd, New York.

Karjalainen, Jarkko & Parkkonen, Jarmo 2003. *Arvopaperimarkkinalaki*. Talentum, Helsinki.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry. 2002a. *Osaakeyhtiön tilinpäätösmalli, uudistettu 16. painos*. KHT-Media Oy, Helsinki.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry. 2001. *Pro forma –taloudellinen informaatio arvopaperimarkkinalain mukaisissa esitteissä*. <http://www.kht.fi/yhdistys/proforma.html>

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry. 2002b. *Tilintarkastusalan suositukset 2002*. KHT-Media Oy, Helsinki.

Kuittinen, Eija 2002. Pro forma havainnollistaa tulevaisuutta. *Tilintarkastus – Revision 2/2002*. 7-9.

Leppiniemi, Jarmo 2000. *Hyvä kirjanpito tapa*. WSOY, Helsinki.

Leppiniemi, Jarmo 2003. Pro forma –tilinpäätös. *Tilisanomat 3/2003*. 23-25.

The National Investor Relations Institute 2002. *Executive Alert January 17th 2002: NIRI Releases Survey – An Analysis of Corporate Use of Pro Forma Reporting*. http://www.niri.org/irresource_pubs/alerts/EA20020117.cfm 6.1.2004

Nokia Oyj, pörssitiedote 22.1.2004.

Riahi-Belkaoui, Ahmed 2000. *Accounting Theory: 4th Edition*. Thomson Learning, London.

Saunders, M.; Lewis, P. & Thornhill, A. 2003. *Research Methods for Business Students: 3rd Edition*. Pearson Education Limited, Essex.

Schrand, Catherine M. & Walther, Beverly R. 2000. Strategic Benchmarks in Earnings Announcements: The Selective Disclosure of Prior-Period Earnings Components. *The Accounting Review*. Vol 75:2, 152-177.

Seppänen, Harri J. 2002. *Pro forma –tulokset –hyvää pahaa vai sijoittajille rahaa?* Helsingin kauppakorkeakoulu.

Standard & Poor's 2001. *Measures of Corporate Earnings*. www.spglobal.com

Standardit, viranomaisohjeet ja muut

International Accounting Standards Board. *IAS-standardit 2002*. KHT-Media Oy, Helsinki.

IAS-sääntelyryhmän loppuraportti 2003. Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 9/2003. Elinkeino-osasto.

Kirjanpitolautakunnan lausunto nro 1551/1998. *Tilinpäätöksen julkistaminen pro forma –muotoisena.*

Rahoitustarkastus, kannanotto K/42/2002/PMO. *Arvopaperimarkkinalain jatkuvan tiedonantovelvollisuuden tulkintaa.*

Rahoitustarkastus, kannanotto K/45/2002/PMO. *Kannanotto pro forma –tietojen ja vertailevien tietojen esittämisestä listalleottoesitteessä.*

Rahoitustarkastuksen määräyskokoelma, Tietojen julkistaminen – sääntelyn linjaus http://www.rahoitustarkastus.fi/suomi/saantely/koko_sivut/tietojen_julkistaminen.html
5.12.2003

Rahoitustarkastus tiedottaa 4/2002. 29.11.2002

United States Securities and Exchange Commission 2001. *Cautionary Advice Regarding the Use of "Pro Forma" Financial Information in Earnings Releases*, Release Nos. 33-8039, 34-45124, FR-59.

United States Securities and Exchange Commission 2003. *Final Rule: Conditions for Use of Non-GAAP Financial Measures*, Release no. 33-8176.

Lisäksi liitteessä 1 mainittujen yritysten tilinpäätöstiedotteet ja vuosikertomukset vuosilta 2000-2002.

Liite 1.

Lista tutkituista
yrityksistä

(x = pro forma -tietoa julkaistu - = ei pro forma -tietoja)

	tp 2002	tp-tied 2002	tp 2001	tp-tied 2001	tp 2000	tp-tied 2000
Kuljetus ja liikenne						
Birka Line	-	-	-	-	-	-
Finnair	x	-	x	x	x	x
Finnlines	-	-	-	-	-	-
Viking Line	-	-	-	-	-	-
Kauppa						
Belton	x	x	x	-	x	x
Kesko	-	-	-	-	-	-
Stockmann	-	-	-	-	-	-
Tamro	-	x	x	x	-	-
Muut palvelut						
Aldata Solution	-	-	-	-	-	-
Jaakko Pöyry Group	-	-	-	-	-	-
Lassila & Tikanoja	x	x	x	x	-	x
Novo Group	-	-	-	-	-	-
Rakentajain konevuokraamo	-	-	-	-	-	-
Ramirent	-	-	-	-	-	-
Tietoenator	-	-	-	-	-	-
YIT-Yhtymä	-	-	-	-	-	-
Metalliteollisuus						
Componenta	x	-	x	x	-	-
Fiskars	-	-	-	-	-	-
KCI Konecranes	-	-	-	-	-	-
Kone	-	-	-	-	-	-
Metso	-	-	-	-	-	-
Nordic Aluminium	-	-	-	-	-	x
Outokumpu	-	-	-	x	-	-
Ponsse	-	-	-	-	-	-
Rautaruukki	-	-	-	-	-	-
Raute	-	-	-	-	-	-
Rocla	-	-	-	-	-	-
Wärtsilä	-	-	-	-	-	-
Metsäteollisuus						
M-real	-	-	-	-	-	-
Stora Enso	x	-	x	-	x	-
Stromsdal	-	-	-	-	-	-
UPM-Kymmene	-	-	x	x	-	-
Monialayritykset						
Aspo	x	-	x	-	x	x
Energia						
E.On Finland	-	-	-	-	-	-
Fortum	-	-	x	-	x	-
Elintarviketeollisuus						
Atria-Yhtymä	-	-	-	-	-	-
Chips	-	-	-	-	-	-
HK Ruokatalo	-	-	-	-	-	-
Huhtamäki	-	-	x	x	x	x
Lännen Tehtaat	-	-	-	-	-	-
Olvi	-	-	-	-	-	-
Raisio Yhtymä	-	-	-	-	-	-
Rakennusteollisuus						
Lemminkäinen	-	-	-	-	-	-
Tulikivi	-	-	-	-	-	-
Tietoliikenne ja elektroniikka						
Aspocomp Group	x	-	x	-	x	x
Comptel	x	x	-	-	-	-
Eimo	x	-	x	-	x	-

Elcoteq Network	-	-	-	-	-	-	
Elektrobit Group	X	X	-	-	-	-	*
Elisa	-	-	-	-	-	-	
Evox Rifa Group	X	-	X	X	X	X	
F-Secure	X	-	X	-	X	-	
Instrumentarium	-	-	-	-	-	-	
Nokia	-	X	X	X	-	-	
Okmetic	-	-	-	-	-	-	
PKC Group	-	-	-	-	-	-	
PMJ Automec	-	-	-	-	-	-	
Perlos	-	-	-	-	-	-	
SSH Communications Security	-	-	-	-	-	-	
Scanfil	X	X	-	-	X	X	**
Stonesoft	-	-	-	-	-	-	
Sysopen	-	-	X	X	X	X	
TJ Group	-	-	-	-	-	-	
Tecnomen	X	X	X	X	-	-	
Tekla	-	-	-	-	-	-	
Teleste	X	X	X	X	X	X	
TeliaSonera	X	X	X	X	X	X	***
Vacon	X	X	X	X	X	X	
Vaisala	-	-	-	-	-	-	
Yomi	-	-	-	-	-	-	
Kemianteollisuus							
Kemira	-	-	X	-	X		
Orion	-	-	-	-	-	-	
Uponor	-	-	-	-	-	-	
Viestintä ja kustannus							
Alma Media	-	-	-	-	-	-	
Ilkka-Yhtymä	-	-	-	-	-	-	
Janton	-	-	-	-	-	-	
Keskisuomalainen	X	X	X	X	-	-	
SanomaWSOY	X	-	X	X	X	X	
Talentum	-	-	X	-	X	-	
Muu teollisuus							
Amer	-	-	-	-	-	-	
Exel	-	-	-	-	-	-	
Hackman	-	-	-	-	-	-	
Kyro	X	X	X	X	-	-	
Leo Longlife	-	-	-	-	-	-	
Marimekko	-	-	-	-	-	-	
Nokian Renkaat	-	-	-	-	-	-	
Rapala VMC	-	-	-	-	-	-	
Suominen Yhtymä	X	X	X	X	ei ollut olemassa		
Tamfelt	-	-	-	-	-	-	

* vuonna 2000 ja 2001 JOT Automation Group Oyj

** vuonna 2000 ja 2001 Wecan Electronics Oyj

*** vuonna 2000 ja 2001 Sonera Oyj